ר״ד נחום סלושץ

באיי הים

D049679866
Duke University Libraries

LOS ANGELES JEWISH COMMUNITY LIBRARY

$12.5

ד"ר נחום סלושץ

באיי הים

(מספר המסעות)

הוצאת קדימה

ניו־יורק, תרע"ט

Copyright, 1919
Kadimah Publishing Association, Inc.

התוכן:

א.

בים דרכי.

... האניה מהרה לשוט ולפלג את מי הים האדרי־אטי — מעבר לחצי אי איסטריה. בוקר. הים מסביב הוא שקט וחלק, דומה לזכוכית מלוטשה. חופי איטליה התחילו להגלות מפאת מערב: הרים, גבעות דומים לערפלי תכלת מסתמנים מרחוק. עומד אני על הספון וצופה על האדמה אשר מסביב: השמש עולה באופק מאחרינו — והוא מפזר זהב פרוים נוצץ ככוכבים באדוות המים הכחולים־אפורים, נדמה שאָנו רואים שרביט של זהב, המלוה אותנו בממלכת המים הלובשת עוז והדר. חג היה לטבע ביום בהיר בשחקים זה אשר בחודש טבת. וחג היה בלבי כאשר נגלה לפני, שם בקצה מערבית־דרומית, אי ירוק, מירקרק חרוץ, תמרים עגולות ככפה, ירוקות וצהובות מצלים על בתים קטנים טובעים בירק־גנים: לבנים, צהובים, אדומים והם מתלכדים בירק השדה ובחרוץ השמש, נוצצים לנוגה תכלת השמים הטהורה.

ומעבר לאי הקטן, עוד שני איים ירוקים, צהובים — דומים כמזהירים לנוגה השמש — שומרי מפרץ הים המה.

אוהב אני את הים, את שיא גאונו ואת עצמת כחו משחר ילדותי. אני בילדותי גודלתי באודיסה, עיר גדולה היושבת על מי ים השחור — דומה הייתי שם כפרומטיוס אָסור בזיקים אל חוף הים, תלוי בין השמים ובין הארץ. מעבר מזה צפונה — הרגשתי את עצמי כיושב בתוך אחי, בתוך גלות החל הגדולה אשר ברוסיה. ואולם נפשי העברית הנהלאה, המעונה מסבלות הגלות משחר ילדותי, מן היום אשר קמה מפלצת הקנאה והשנאה לבעתנו ולמרר את חיינו; רוחי השואף לגדולות, לנצורות ולחדשות, אשר נדמה כצפור שקוצצו כנפיה בתוך השעבוד והדלות אשר מסביב; גאותי של איש מודרני, אשר חונך על ספרי המופת של העמים החפשים המודרניים — כל אלה היו בי להרחיקני מחיי הגלות והשפלות אשר בארץ הצפון הזעומה.

ואני ידעתי, הרגשתי, כי שם בנגב — מעבר לים הזה, לים שיחור הזעום, הפותח שער להעולם הגדול המזהיר והנפלא — כי שם צוה אלהים את הברכה לבני האָדם: על כן אהבתי לשבת על שפת הים, להתבונן אל מחזות חיי ענק־המים הזה, להסתכל באופקיו הרחבים, המרהיבים. דומה הייתי כאילו נמצאתי על יד שער בית סוהר גדול והוא סגור ומסוגר ואין פותח. אין מראה לי את הדרך שבו אחלץ ואמצא הרוחה לנפשי.

בצר לי, בהתעטף עלי נפשי הרכה, בהתחמץ לבבי על צרות הפרט והכלל, הייתי מתבודד על חוף הים, מתבונן במרחב ומצפה ליום הגדול שבו יקרא דרור לי מעניי ומרודי.

והיום הגדול בא, יום בו נפתחו שערי הישועה, בו יצאתי מן המצר למרחביה: כבן שמונה עשרה שנה

הייתי בעת אשר, כיונה הנביא בשעתו, שכרתי אניה ואברח תרשישה, למבואות הים הגדול. ואני ידעתי מילדותי, כי גואלי חי, כי ישועתי קרובה, כי אך אשאף אל קרבי אויר הגדולות והנצורות מימי קדם, אך אשבע מאור שמש הנגב המזהרת, אך אריח מריח שדות הנגב הברוכים — כי עתה ירוח לי ואשוב לראות באור ה' בארץ החיים...

וכה עברתי את הארצות הברוכות של ים התיכון המזרחי, ערש השירה והחזון לבני האדם, וכה הופיעו לפני בהדרת־שיבתם ובפיוט צבעי מראיהם.

ואראה את היכלי בוספור ההרמוניים, החצובים בהדר: בתי־שיש ועמודים דקים, דומים לקוים לבנים, מסתרי הרמונים ועתרת עצי הדר, עולם של קסמים, של נוי, של סודות נעלמים, בהיר הוא בשחקים.

ואראה את קונסטנטינופול בשלותה — עיר הועד למזרח ולמערב, מתגאה, מתהדרת ומתנוולת גם יחד במלחמת־המשרה בין העבר והעתיד. ואחזה את היופי וההרמוניה המרגיעה רוח ונפש של איי הארכיפלג: איים גדולים וקטנים לאין מספר, דומים לעולמות בודדים, נתונים במי תכלת ובשמי תכלת, וביניהם ישיטו אניות תורן קטנות לבנות, דומות לנתיב החלב בתוך השמים. אלה האיים, אשר סלעים ירוקים או צהובים יתנשאו עליהם, וביניהם יקננו כפרים קטנים, אדומי או צהובי הגגות ולבני־הכתלים טובעים בירק זיתים, שטות, תאנות או פזורים בטורי הכרמים השטוחים על שפועי הצורים.

— לעלות על אחד האיים האלה, להאחז בו, להביא הנה את חברי העברים, להכין ספרים מספרים שונים,

להתאחד פה, להתבודד הרחק מיסורי הגלות ומרגזות ההשכלה, לחיות בחיי הטבע ולהנות מזיו הבריאה!

כה הגיתי וחלמתי אָז. ואוסיף למדד את ארחות הים: ראיתי את סמירנא העיר היונית — ומולדת החולם השולל שבתי צבי — יושבת בתוך גני חמד מתחת להרי ענק. ואבקר את אי רודוס — אי קדומים רב החזון ההיסטורי — ובו גם לישראל חבל לפנים ועד היום. וארד על אדמת אי קפריסין — את עזובתו ראיתי, מיינו הטוב גם עתה שתיתי — ואָנוד ליהודים אשר התנחלו בעת ההיא באי העבר, באי הדמים ודומית מות הזה.

ואחר הגעתי לחופי ההר הטוב והלבנון הנשגב, עד אשר באתי לים יפו וארד על אדמת ישראל, אשר שבה להיות למשאת נפש בני דורנו העברים...

וכה יצאתי מזעם ארץ הצפון הקרה ומסבלות ארץ הצרים והגלות. כה הרגשתי את עצמי בפעם הראשונה חפשי, שואף רוח ברוחה, נהנה מזיו הטבע ומשתתף בחיי הבריאה. ואדע כי אך עתה שבתי להיות כאחד האדם, כי בהריחי את ריח הים הגדול ובהתחממי לאור שמש הנגב, מצאתי את פדות רוחי וגאולת נפשי. ואשוב להיות כאבותי לפנים: אזרח בארץ מולדתי האמתית, איש עברי בספירה שלו, בים הגדול של אבותינו הקדמונים!...

ואוהב את מי התכלת הזכים, אשר אין דומה להם בימי הארץ, ואחמוד את השמים הכחולים הבהירים, ולכל בהם חיי רוחי בזכרונות העבר הגדולים, המיוחדים לחופי הים הזה.

אבל חבה יתירה יש לי לאיי הים הגדול. ומדי אראה בתוך החומר הכחול העצום כברת ארץ ירוקה,

דמות ערפל ובתי־חומר קטנים, נפשי תצא לראותם, לקרוב אליהם ולעלות על חופם.

כאלה וכאלה הגיתי כאשר קרבנו אל האיים השומרים על מבוא מפרץ הים באיטליה הדרומית, לנוכח נמל ברינדיזי. האניה עמדה במבוא הנמל, ואני מהרתי לרדת בסירה ואעלה על החוף.

והעיר משתרעת בתוך הירק וגלי חול, נשקפת בשפוע גבעה קטנה, מתנשאה במגדלי בתי־הכניסה מעל לעצים הירוקים והרעננים ומבינות לאיי־חמד אשר מסביב. וכולה אינה אלא עיר עזובה ולא מטוהרה. אין זכר כמעט לגדולתה בימי קדם, כאשר נקראה בשם ברינדיזיום, עיר החוף הראשית לרומיים אשר ממנו הפליגו לארצות הקדם. רוב תושבי העיר יושבים בתוך החרבות והם עניים ועזובים. אבל למה להם העושר, והגהוץ המודרני?

ממולי שמעתי קול שרים ונוגנים. והקולות נעימים, רכים כטבע אשר מסביב; פועלים, דלת העם יושבים בבתי־מרזח או בבתי־המלאכה, והם משוחחים, נצים או עובדים בעצלתים, אבל על כולם שרויה ברכה גדולה אחת: זוהי ברכת האיש השמח בחלקו!

צעקני, קולני, עני הוא העם היושב בעיר הנגב הזאת. אבל יש לו חמודות הטבע הכי־יקרות, חיי שמש ואורה המביאים לידי שמחה בחלקו ולידי נעימות השירה. כאשר שבתי אל האניה עוד הריעו באזני קולות השרים והנוגנים של העם הצוהל והשאנן הזה.

שירה שיריך, בן איטליה, שירה בגן־עדן הארץ אשר לפניך, ארץ מורשת אבותיך, בתוך שפעת עצים רעננים

בקיץ ובחורף, מתחת לשמי תכלת טהורים וים שקוף ומזהיר.

היעלה על דעתך הקלה, כי שם בארצות צפון הקרות תחת שמי עופרת זעומים ומעל לארץ נחושה כולה מקשה, הארץ אשר ממנה זה עתה באתי, אנשים לרבבות שם נחנקים, מאור ואויר לקוחים, בחוצות אפלות ומבואות צרות! שירה, שיר עליז ושמח, בן אדום המאושר! בת־עמי אשר אבותיך הכובשים הקדמונים הסיעוה מארצה ומולדתה, נתשוה מעל אדמתה לפני שנות אלפים, אשר הרחיקוה מחיי הטבע המזהיר הזה שהיה לה מורשה בארצה המזהירה אף היא, לא תדע עוד את נועם חיי הטבע ואת הדרת ערניו, לא תבין עוד את מתיקות טל השמים ואת מגד משמני הארץ.

כזר נחשבו לה ירק שדות, ציצי גנים ובשמי פרחים!

מעל ראש האניה אשר הפליגה מתנהלת לאטה, עמדתי מקסם ואסתכל בחבל הים הפורח הזה, בבתים הדלים הנוצצים בצבעיהם הבהירים, ועל כולם בחמדת המעקות והאכסדראות הירוקים והכחולים.

הקשבתי לקול השרים והנוגנים אשר לוו את האניה וישמיעו שירתם לכבוד הנוסעים החשובים אשר עליה. והיבשה נעלמה — ויראה הים לבדו. אבל עוד שעות ארוכות צללו באזני נעימות המזמרים ורחפו לפני צלמי־חמד של פנת יקרת הים התיכון הזה...

האניה פלסה דרכה במים השקטים. השמש שקעה במצולות התכלת אשר הפכו לעופרת. חשכת ליל כסתה על הבריאה.

ובבוקר השכם אני קם משנתי, קצת מעורבב מתנודות מטתי, קצת מקורר, נדהם מאויר הים הרטוב. עולה

אני למעלה ויושב באולם האורחים היפה, מסתכל בעד האשנב על הים אשר מנגד: ואני רואה לצד מזרחית־דרומית את חופי איי יוניה המפוארים — הם דומים לחצי־גורן של צלמונה בולטת — מתנשאת ומשתפלת חליפות.

זוהר השמש המופיע מעבר להרים מחויר את תכלת ערפלי החוף, הדומה לארג של קוים לבנים מגיעים עד השמים, מחוירים, מסתמנים בתכלת הים אשר מסביב.

אני מרגיש את עצמי מאושר, וטוב לי ורווחה לי, ואני מלא הזיה והלך־נפש.

הוי יקרת חמדת ארכיפלאג בהדרו, קבוצה של איים ירוקים בתוך מי התכלת ושמי התכלת, מדוע זה כה יקרתם לי, מדוע זה כה תזעזעו את מיתרי נפשי המרגשת? גלות של מאה דור, חשכת שמי הצפון ועבדות דור ודור, כולם בכל עברתם וזעמם לא עצרו כח להכחיד בקרבי את נפש אבותי הקדמונים. כנכרי נדדתי בקרב טבע זר, בקרב בני אדם זעומים, כגר הייתי בארץ אשר בה נולדתי, כזעום אל גדלתי במדבר אנשי־חדל ההם ועל כן זעמתי גם אני את החיים שבהם גדלתי. ואולם פה בארץ הזוהר, בארץ מרחביה, באויר חיי נשמות, בארץ מולדת הומירוס והיופי, אך ישנתי, נחתי מימי הגלות הזידונים, כי עתה ירוח לי. פה אני אוהב את הטבע, מרוחי אחזה אלוה, פה אני משלים גם עם בני האדם, אפילו את מהרסינו ומחריבינו בני אדום ובני יון אני מחבב, אני סולח לאשר עוללו לנו „אחינו" מנדינו אלה!

עולמי מתרחב. כפתחו של אולם המאסף לכל התפלות, ככה אני מאזין וקולט לתוכי הדי קולות, את

חזון כל הבריאה. דומה אני במקום הזה, כי כל חלומותינו, משאות נפשנו הם כאין וכאפס לעומת הטבע האדיר, החזק, הנשגב בשלמותו ואחדותו. דומה אני כאילו אני רחוק מכל האדם ההוא, אחי ועמי, אשר שם בצפון הכהה, כאילו אני נמצא בעולם אחר, על כוכב אחר, כאילו אני לבדי שורר בחזון המתגלה במים הכבירים האלה.

בן דור סוף המאה אני. שכור הייתי מהגיונות סופרים גדולים ברעתם הרחבה, בשיא דמיונם, מקסימים ביופי ניביהם, אבל גם מסוכנים בהשקפתם המספקת בכל הנמצא, בכל היש והמבקרת קשה את המציאות, ההולכת בגדולות ובנצורות ממנו. בי יסערו, יתמרו אלפי תאוות לב, אלפי חפצים, שאיפות משאיפות שונות, געגועים מגעגועים שונים, שבבים מהם דים לכסות עולם שלם וישות ארוכה. אני רוצה הכל, חומד בכל, אני שואף לכל את אשר תראינה עיני ואל אשר תשאני נפשי! ואולם גם בן דור קדמונים אני: אותי חנכו מטל ילדותי על ברכי מליצות ספרי הקודש, חזיונות קדומים ועולמות נשכחים. שורש נשמתי המוסרית, הניצוץ החזיוני שברוחי בא לי מאותו העולם הרחוק והקרוב ללבי.

ואך אתבודד בטבע ואין איש אתי, כבר נדמה לי, כי בא אני מעולם אחר, מטבע שונה, כי באמת אינני אלא גוש חומר מובדל, אחוז במוצק האדיר אשר לנו, וחי רק חיי שעה, אפמרית נבדלת בתוך נצח הטבע אשר מסביב. נראה לי, כי אלף שנים ואלפי אלפים פרסאות אני רחוק מכל האדם אשר עזבתי שם.

על כן אָמרתי: שעו ממני חלומות אנשי הצפון, סורו מדרכי דמיונות חיי בני הגולה! לא לי, לא לרוחי השואף לנצורות, לא ללבי הסוער, לא למוחי ההוזה החיים ההם... כי מה הם אלה החיים שאינם חיים?

כי הנה נפתחו שמים חדשים לפני, נגלו אופקים רחבים לעיני. זה הים גדול ורחב־ידים אשר לפני, מלא חזון קדומים והדר האור והחיים, מה נשגב הוא, מה נהדר הוא! ושאיפותי עתה מה נשגבות וחלומותי כיום מה נשאים וגאים הם! והאיים האלה מה יפו, וההזיה השאננה זו מה נהדרה, והחיים בטבע הזה מה נעלים...

אוי לי, בן הגולה, את הכל אני רואה, את הכל אני צופה ונפשי לא תשבע!

ולמה זה איפוא ישאני רוחי אל על? מי אני ומה אני כי אתבע מאת החיים יותר מאשר נחלו אבותי הבוטחים באלהי צורם, איככה זה אני דורש גדולות ונצורות ממנו? הטוב טוב אני מרבבות אלפי אחי אשר בגולה? ובכל זאת אני תובע, ואני דורש ודורש!

ובכל זאת אני מאמין, כי יש לי הזכות לדרוש כזאת, אחרי אשר הראשון משלשלת יחש של דורות העבר נפקחו עיני, נתפתחו חושי ואחזה את מחזות הטבע ואגלה את הנימים המסותרים המקשרים אותי בקשר אמיץ אל הים התכלת אשר מסביב ואל אויר־הנשמות אשר למעלה. נדמה לי, כי לי, הפעוט, החלש, הצעיר יש יותר קשר פנימי עם איתני הטבע האלה מאשר עם חברת בני האָדם אשר כגילי, כי אותם אני עוזב לאנחות, ואני הולך לשבוע שובע שמחות.

האם שונא האָדם אני? האם בז אני בלבי לכל בני תמותה? היו ימים אשר חשבתי כי אמנם כן הוא,

היו ימים אשר בהתעטף עלי נפשי המעונה במצוק ובמחסור כל, בלי אורה, בלי אהבה, בלי חיי־רגש, קראתי עלי בלב רע בשיר מלא תלונה את החרוז:

זעום־אל אני, אָדם אני זועם.

ואולם הכן אנכי עמדי באמת? כי הנה יקשח לבי, קשה ומוזר הוא לאחי ולרעי, מחריש ומשתאה לסבלות בני חלוף, ובכל זאת מדי אזכור את רעת בני האדם ואת הצרות הרבות והגדולות אשר יבעתום, נפשי ובשרי עלי יאבל, וקודר אהלך מלחץ בני האדם. אוי, כמה הייתי נותן במחיר האמונה, כי בידינו טובנו, כי עתות בני האָדם הם בידיהם וברשותם. אבל מה אעשה, ואין אני מאמין, ואין אני רואה את ראשית הסוף כרום זלות לבני אדם? או אולי אך תואנה אני מבקש לבלי עשות מאומה, לבלי עבוד מאומה, מתרפה לשנות את המצב? מי יודע? אחת היא, על כן אָמרתי: אשטה מהם ואעבור ואבקש נוחם לנפשי בבריאה האדירה והנהדרה!

בכשוף מיוחד הוא מושך אותי ומפתה אותי, זה הים הגדול והרחב. ומדי אראהו, אחמדהו ואתאו להתלכד בו, להשקע במצולות מימיו, חלק קטן אחוז בחומר מימיו הכבירים. ויש שאני חושב, כי הוא מבין לרעי, מרגיש בתשוקתי, כי הוא גם הוא רוצה בי, חושק בי, צודד הנפשות הזה! זה היה לפני כמה שנים. ואני רוחץ בים בחוף ים יפו: וישאו אותי גלי ים זידונים הרחק מן היבשה וכבר אמרתי נואש לחיי. ולא נתבלבלו חושי, ולא נטרפה עלי דעתי, בשעה שהרגשתי את עצמי שוקע בתוך המים. וטוב היה לי בהרגישי, כי הנני עוזב את עמק הבכא, ורוח היה לי כאשר התחילה ישותי להתלכד בים הכביר הזה.

לא התמדתי בתשוקת הכליון הזאת. פתאום רוח מלפני עבר ויזכירני את זכר הנימים הדקים המקשרים אותי אל הארץ.

ובאותו הרגע נזכרתי עוד דבר אחד: כי בים אין מחשבה, אין הכרה במצולות. ואני הלא משתוקק מעודי להגות, להזות, לחזות באור ה׳, להרגיש הרגשות, להסתכל ולראות מה יעשה בעולם ובאדם.

ואחגור שארית אונים, ואשוב ואצוף על פני הגלים. באותו הרגע הרגשתי והנה בן אדם אוחז בידי ואומר לי בערבית: תפוש בי, יא חבג׳ה (אדוני).

ואוחז באיש, ויתבוללו חושי. כאשר התנערתי ראיתי והנה אני שוכב על שפת הים ואנשים רבים הומים מסביב לי.

אי לך, סקרנות, זאת התשוקה לדעת ולהרגיש הרגשות, המיוחדת לאדם החדש. לולא את לי, כי עתה כבר התבוללה נשמתי בתוהו ובוהו של חומר המים הרבים, כי עתה נגאלתי לנצח מחיי העולם התחתון הזה.

כה כרתי בריתי את הים, ואהיה אמון אצלו במשך שנים רבות עד היום הזה.

ב.

הים שלנו.

בשם „הים שלנו" קראו הרומיים לים התיכון אשר משלו בכל מבואותיו במאות האחרונות לימי קדם. ובאמת נמצאה איטליה של רומי בטבור הים התיכון, דומה לנעל־רוסי ארוך, המשתרע לרוחב הים בואך אי סיציליה בדרך אפריקה. ואולם עשר ידות לעמים קדמונים אחרים בתולדות הים הזה מאשר לרומי הבאה אחריהם. שנות אלפים לפני מלוך קיסרי רומי בכפה כבר משלו ב„ים הגדול" של העברים עמים גדולים ונכבדים.

בני צור וצידון היו מן הראשונים אשר התפשטו לאורך חופי הים ובאייו הרבים ויביאו אליהם את בני ארצם היא ארץ ישראל ואת שפתם העברית־כנענית וגם את כתבם העברי הקדמון, כשם שהיו הראשונים להכנים שמה תרבות, משטר מדיני וכשרון המעשה.

אחריהם באו היונים וייסדו גם הם מושבות בקצות הים התיכוני ויתחרו בקרתגו בת צור הגדולה, וירבו ויעצמו ויעשו חיל ויכשירו את הדרך לפני כבוש הרומיים. כאשר גברו בני רומי נהיה הים הגדול לים התיכוני באמת, כי עמד במרכז האנושיות התרבותית בימי קדם.

ואף אמנם הבריח התיכוני הוא הים הזה בתכונת הארץ כולה ובקורות המין האנושי.

ימים רבים וכבירים נתגלו בדורות האחרונים, ארצות רחבות ונהדרות נושבו במאות שנה האחרונות, ציוויליזציות עתיקות ואדירות נודעו במשך הימים בארצות מזרח השמש.

אבל אין בידי כולם להתחרות בהדר הטבע, במזג האקלים הנוח לבריות, וברוח החזון הרב השפוך על הארצות השוכנות על חופי הים התיכון. ובאמת שם ה„ים הגדול" יפה לו עד היום הזה, כי גדול הוא בתכונותיו הטבעיות, בסגולות ארצותיו ובשפעת הזכרונות הרומנטיים המחיים אותו על כל מדרך כף רגל ועל כל סבוב גלגל האניות.

מי שזכה לעבור את מרחבי הים הזה מקצהו עד קצהו, מי שעלה בגורלו לחקרהו ולהכיר את עקבותיו גם ביבשה, גם באיים וברוכסי ההרים המגבילים אותו, שוב לא ישתחרר מקסמו: בכל מקום אשר ילך יחזה בדמיונו את גן־עדן הארץ של הים־תיכוני, אשר אין יופי ושלמות כיפיה. וגם בהיותו במרחקים ישתוקק לשוב ולנשום את אוירה חיי נשמות, ולראות את שמשה המזהיר, לשאוף אל קרבו את רוח הים הנעים המקרר אותו, ולהתענג על תכלת מי הים השקופים והצלולים ועל זוהר שמי התכלת הבהירים בשחקים, זו התכלת הקוראה לששון החיים, המבשרת נוחם ותקוה; ולעולם לא ישכח את הגנים והפרדסים אשר אין ערוך למתיקות פירותיהם ונועם מיץ פרחיהם, לרוחות גן עדן המתפשטים מכל פרי וצמח: בגנים, בשדות, בבקעות ובהרים.

על כן פרחו וישגשגו במבואות הים המבורך הזה משאות נפש בני האדם היותר מרהיבים, החלומות היותר נשגבים, החזיונות הקיימים לדורי דורות.

הקדמונים חזו את חזות הים התיכון כולו בדמות חיה כחולה, ברית־ענק חושבת מחשבות, והעברים היו קוראים לה בשם ר ה ב או לויתן נחש בריח, ובאמת ארוך הוא וצר כנחש וכולו הוא מתפתל לאורך שני עברי היבשה. והנה אף על פי שכבר בטלו ועברו הדעות המגשימות את כחות הטבע, אף על פי שמאז נחה על בני האדם רוח ה א ח ד ו ת בטבע ובבריאה כבר חדלו בני האדם לחזות באיתני הטבע כחות חיים שהם למעלה מן הטבע, בכל זאת חי חי הוא הים התיכון כבריאה בעלת אברים רבים וסגולות מצוינות, בעיני הרוח של כל איש משכיל שקרא ושנה וחזה חזיונות.

חג הוא לנפש האדם החושב מחשבות והחולם חלומות להתלכד במעוז הטבע אשר יצר אלהים לשחק בו ולהתענג עליו בארצות הים התיכון. בכל אשר תדרוך כף רגלנו, שם יופי, שם הדר ושם רשמי חיי מאה דור של השכלה, מחשבה ופיוט. מן הארצות הבהירות האלה יצאה תורת האחדות הצרופה אשר צרפה את רוח בני האדם להכשירם להכיר את אחדות הטבע ואת שלמות החיים; בארצות האלה נתגלה היופי וההדר ותפרח ותשגשג האמנות הנצחית. פה קננה אנושית רמה ונשאה, אשר התנשאה למרום פסגת המחשבה, ההרגשה והדמיון היוצר.

מיון הקדומה בנגב הים ועד צרפת החדשה בצפון רב הזמן, אבל מה קרוב הרוח, מה קרובות התכונות. או כמה מעלות טובות אשר נודעו ליהודה העתיקה

קמו לנחלה ולמורשה לעמים החדשים, וכולם ממקור אחד נובעים, מזוהר התכלת של ארצות ים התיכון...

ולא בימי קדם בלבד נודע החן וההדר המיוחד לארצות ים התיכון. בימי הבינים זרחה שמש ההשכלה בספרד על הערביים ועל העברים. דים שירי ר' יהודה הלוי, אשר הקדיש לים הזה בכחו והדרו בשביל שנדע ונרגיש את המקום שהוא תופש ברוחנו העברי. ובדורות המאוחרים כאשר הרפו „הברברים" הבאים מן הצפון ומן הנגב (הגרמנים מזה והאפריקאנים מזה) מאנשי חופי הים התיכון, שבו לפרוח בהדר יפים. מאיטליה יצאה התחיה של האנושית, האמנות, המחשבה הצרופה והיצירה הפיוטית. מאיטלית יצאו הספנים הגדולים כקולומבוס, אמריגו, וספוצי, קבוט וירחיבו את גבולות הארץ, אשר נעשו לצרים יותר מדי לרוח בני האדם שהתחילה לשאוף לגדולות ונצורות.

ועד היום הים הזה מתעורר פעם בפעם משנת־ענקים, שנת זקנה ושיבה ויחולל ויוליד ענקים.

כי יש לשמי הטוהר כוכבים, נוצצים הם ביריעת אפלה של הרקיע, ולים התיכון יש איים רבים זרועים על פני שטחו, דומים לכוכבים ירוקים או צהובים במרחבי מי התכלת הצחים השקופים.

וכאשר יזעף הים ויתגעש כי חרה לו על מעשה בני האדם, יתן משאונו ומרוחו הכביר על בני תמותה השוכנים לבדד באייו היפים, אזי תנוח הרוח על ילידי הים והמה עתידים לגדולות, והרי הם יוצאים ממחבואם ונעשים לרבי־חובלים ולמנהיגים לעמים אובדי דרך החיים.

כאשר הזדעזע עולם ים התיכון לרגלי מלחמת רומי בקרתגו צרתה ובני האדם לא הבינו מה עז כח אהבת המולדת ויתעו בלא דרך, נולד באי מינורקה זה האיש חניבעל, הגדול במפקדי הצבא, והמצוין והמקנא בפטריוטים מדור לדור.

כאשר רעדו כל מוסדות חיי החברה ויחשבו לחזור לתוהו בתגרת המהפכה הצרפתית, יצא מאי קורסיקו בן אָדם קטן־הקומה וגדול־העצה והמעשה ונפוליון שמו, וישוב ויבנה את אשיות החברה החדשה ההולכת ומתיצרת עד היום הזה.

כאלה וכאלה הם הכחות הנסתרים הצרורים בלבבות שוכני ארצות הים התיכון. אפילו בשעה שהם מרחיקים ללכת, נודדים ממולדתם, הרי הם נושאים עמם את חזון אויר ארצם החי, את תכלת ששון החיים המיוחדה לארצם. רק להם נגלו סודות הקסמים אשר בטבע, רק הם היודעים את טוב הטעם, המדה, הקצב וההרמוניה, מיד מזג ארצם הממוזג וזוהר שמיהם זאת להם!

ולא בגדלו, רחבו ושפעת מימיו יתגאה הים הזה, שבאמת אינו אלא יאור גדול, ובמה נחשב הוא לעומת מי האוקינוס? מספר הנהרות המשתפכים לתוכו הוא מצער, ובמה נחשבו נהרותיו (אפילו הגדולים שבהם כרונה וכנילוס) לעומת נהרי אמריקה וסיביריה הרחבים והעצומים? על כן ירבו מימיו להתנדף ולהיות לאד־הקיטור, עד אשר חשבו ומצאו כי אם יחדל ים התיכון פתאום מלקבל את השפעתו מן האוקינוס, לא יעברו עליו חמש וארבעים שנה עד אשר יתנדף כולו ויהפך לגל של מלח חמשים רגל קומתו. אבל למזלו נפתח מקור לקיומו בקצה הים, והוא מצר ים גיברלטר, אשר את מימיו

ישתה הים התיכון לשובע. זהו הזרם החזק השוטף בכח מן האוקינוס האטלנטי דרך הגרון הצר לתוך לוע הים המתרחב בין ספרד ואלגיריה. ואמנם כחיה בעלת גרון וקיבה הנצרכת למזון, כן נצרך הים התיכון לשפע ויניקה מים האוקינוס. וכחיה יש לו גם כח הלידה. אש תחתית רבה עצורה בהרי הגעש אשר ממעל למימיו, ואשר מתחת למימיו. ויש אשר יתפרצו הרי האש בכח וחיל ויולידו איים חדשים, כמו שנולד אי חדש על ידי הר הסטרומבולי בדורנו.

ובמצולות מי הים, בדרך איי הבליארים נמצאים בנאים אחרים, הם האלמוגים (קורלים) האדומים, הבונים יערות וגבעות מתחתיו, אשר בעת געש ירומו ויראו כסלעים על פני המים.

והוא ניזון וזן ומפרנס גם יחד. בקשו ומצאו, כי בים התיכון ישנם חיות, דגים ורמש עד אין מספר ושאין דומה לו בכל הימים. בו לבדו מצאו כפלים מיני ברואים מאשר בשאר הימים, אף על פי שהמספר הכולל של היצורים החיים בתוכו אינו מרובה ביותר.

הטבע אשר שם עינו לטובה וליופי בים התיכון מנע ממנו את סבל חוקות צבא השמים המושלים בים האוקינוס להביא בו פרעות ואי־סדרים. שטח מימיו המרובים משתרע בלי שנוי על פני כל מרחבו. אין הים התיכון מגלה את מערומי חופיו פעמים בכל יום כמחזה גאות המים ורדתם אשר אנו רואים בשאר הימים. גם שלטון הרוחות שוה בו. הכל יודעים את רוח הים הצח והקריר המנשב ממנו אחר חצות היום. והספנים יודעים כי הודות להתמדת הרוחות הנושבים בזמנם

ובעתם בקיץ ובחורף עלה בידי יושבי הים התיכון להתקדם בחכמת השיוט.

הפתרון הנכון של שאלת התפתחות ההשכלה כולה הוא כלול בסדר מהלך הרוחות בים התיכון. כאשר למדו בני האדם את חזון הרוחות ואת תקופתם במועדם ובזמנם, נועזו לבנות אניות־תורן ולנהלן על פי הרוחות. על כן קראו לים התיכון בשם „אם ארחות", כי בו למדו בני האדם לכבוש את דרכי הים. מחוף לחוף, והם קרובים זה לזה, מאי לאי שטו חובלי בני צור ו„עמי הים" הקדמונים עד אשר הגיעו לעמודי הרקולים, הוא מצר ים גיברלטר. וכאשר נגלה לפניהם ים האוקינוס ויחזו בו חוקים משונים וחזון רוחות אי־משועבדים, אי־צפויים מראש, חרדו ורעדו ויעמדו מרחוק ולא נועזו להרחיק הלאה.

רק בימים מאוחרים, כאשר המציאו בני צור ובני קרתגה את אניות תרשיש, אניות גדולות בעלות שלשים חובלים אוחזי הגה, ולהן תורן כפול ומשולש ומשוט דוחף ודוחה, החזיקו כח וימשלו על כל מבואות הים, וירהיבו עוז בנפשם להרחיק נדוד מעבר לחופי האוקינוס.

על כן משלו ספני צור וקרתגו בכל הימים במשך מאות שנים. ואלמלא למדו הרומיים וחכמי סיציליה עמם לבנות צי אדיר גדול וחזק מציי קרתגו, לא היו יכולים לנצח את אויביהם.

רק כאשר גברו הרומיים גם במים רבים, הצליחו לעשות מלוכה בעולם כולו.

בימי הבינים מלאו והרתיחו שודדי הים הנורמנים והישמעאלים באניות התורן הבנויות מעץ מוצק את כל מבואות הים, עד אשר התחזקה עיר האיים ויניציא

ותשכלל את אניותיה ותמשול על המים הרבים במשך של דורות רבים, עד הימים אשר קמו בני אנגליה ויתקינו צי אדיר בעזרת המכניקה החדשה, ובזה נצחו את שארית ממשלת הים אשר נשאר ביד בני הים התיכון.

הוא אשר אמרתי: תולדות ההשכלה היא קשורה בתולדות התקדמותה של חכמת השיוט.

ג.

הים התיכון במיתולוגיה.

בימי קדם ובני האדם היו תמימים ופשוטים, מתפעלים מכל מחזה ומחזה, ובהרגישם בעצמם כי יש בהם נפש חיה, חזו מחזה החיים בכל כחות הטבע אשר מסביב. את היערות, העצים, ההרים וכל דבר שהיה בעל צלם ודמות היו מחוננים בנפש פועלת ושולטת בהם. והיא, הנפש, המצמיחה את היערות והעצים, היא המגעשת את ההרים והמשברת את הסלעים. הים הגדול בגאונו היה להם מעין תרשיש (תלסה בלשון יונית) או רהב גדול ואדיר המושל בגאות הים, השליט ברוחות ובסערות, והוא בן השחץ, השומר על מבואות הים ומוצאותיו. הצידונים והיונים הקדמונים היו מציירים להם את הנפש הזאת בדמות איש שיבה, ארוך הזקן, ששערותיה מסולסלות ודומות לקוי הים וקרני הוד למעלה לה. שם הרוח או האל הזה היה אוקינוס. והוא ישב במערה אשר מעבר לגיברלטר הצופה פני ישימון האוקינוס האטלנטי. ולאוקינוס אשה ושמה תטים, גברת הים. ותולד תטים לאוקינוס שלש מאות בנות, הן האקייאנידות, חצין אלהים וחצין בתולות, והן נערות ירוקות, שזופות, אשר איש לא ראן ולא ידען. והיה מעשה, ויבוא הגבור אסקילוס לראותן ויצרב באש. מעבר למערה נתלה פרומטיוס האדם הקדמון מעל לצור בין הארץ והשמים על אשר נסה להוריד אש מן השמים,

כי במקום הזה לא רק קצה הארץ והאוקינוס האין־סופי נפגשו, כי אם גם ארץ ושמים נשקו.

ותולד תטים בן והוא נריוס, הוא המושל במצולות ים התיכון. ויולד נריוס חמשים בנות, הן הנריידות, נימפות (או שדות־הים) המושלות באניות להנחותן אל מחוז חפצן או לשלוח סערה ולהגותן מן הדרך.

ויהי כאשר נצחו האלהים את בני הזמן, הוא כרונוס, הראשון לכל נברא, את הגיגנטים או בני האלהים הענקים וימשול ציוס בן הזמן לבדו על הארץ, וימשול הדים על מצולות התהום והשאול, וימשלו פלוטון ופוסידון על מרחבי מי התכלת. אז יברח נריוס מפני האלהים החזקים ממנו ויסתר במערה אשר בים ההלנים, ויהי שם ליועץ לבני האדם ומדריכם בדרך ילכו. ויבחר פוסידון, שר של ים מאז, למושב לו את היכלי נכר הנפלאים אשר מתחת לים, ופוסידון הוא יפה תואר, ושערות זהב יורדות בהדר על לבנת פניו.

ויאהב פוסידון את חמשים הבתולות הנריאדות. את כולן אהב: את ה„ירוקה“, את ה„מהירה“, את ה„אילה“, את ה„שקופה“ — את כולן אהב גם יחד. ויעגוב על נימפות התהומות הירוקים, ויחמד את פניהן הלבנות והרטובות ואת אודם לחיי השושנים, ויחשוק בבתולות העוגבות, המקבלות את כל הצורות והצביונים המיוחדים לים, המשתנה חליפות לרגעים. ויישר פוסידון שיר אורפיי, שירת קדומים נעלה. בה הביע את דבר אהבתו לבנות הים, הלא היא כתובה בספרת היונים. אפס כי יותר מכולן אהב פוסידון את האחות האחת, היא קוסמת הים הזכה, הצחה, הלבנה, היא המושלת על קצף המים אשר יגלה מדי יזעף הים. ותמאן שרת־הקצף באלהים.

ויתאבקו שניהם יחד, ויתגעש הים ויתחולל, כי חרה לו עד מאד.

ואחר באו ימים חדשים. וישבו הציקלופים, הם הנפילים, אשר באו אל בנות האדם — ולהם רק עין אחת במצחם — בכל חופי הים ובכל מבואותיו. ויגדל פוליפמוס בן נפטון ויתנשא מאד ויתחר בממשלת הים אשר לפוסידון.

אפס כי לא חדל שר של הים זה מאהבתו את הבתולה הלבנה. ויקם דלפון (דג האגדה) ויחמול על האלהים ויהי לשליחו, נושא־דבריו, אל הבתולה המושלת על קצף הים, ויפתה אותה בחלקת לשונו עד אשר נאותה להיות לאשה לפוסידון. ויגדל מאז יופי הים ותרב תפארתו מאשר בראשונה, כי שניהם כרתו ברית לפאר את חבל ממשלתם ולהאדירו. ויהי מדי עלות הבוקר ויזהרו מי הים מזוהר השמים אשר צרר פוסידון בכנפיו. ובצהרים תעלה הנראידה ותשלך את לבנת זהבה הנוצץ על פני הגלים הקלים, ויראה בראשם הקצף הלבן אשר בני־אלים ירקדו בו. ויהי פוסידון צורר את הסערות באוצרותיו, והוא רוכב על סוס מזהב נוצץ לנוגה השמש. ותהי מלכת הים רוכבת על מרכבה קלה שקופה כעבצת על פני אור, מחוללת את נשיקת השמש בים לפני שקיעתו.

ותולד האמפיטריטא (בת המים) בנים לפוסידון, המה הטריטונים, נשיאי הים גם הם, הם העוברים בים וששה דלפינים רצים לפניהם. ותולד גם בנות, הנה הניידות, אילות הים בנות גלים הן, ירוקות, לבנות, צהובות, משחקות ומשתעשעות, קופצות ומיללות בתוך גלי הקצף הלבנים.

וימלא הים חיים, יופי, צחוק, אהבה, נשיקות, קנאה ואיבה, הם הרוחות השולטים בו לטובה או לרעה.

כה הליטה שירת יון הקרומה את כל מחזות הים המרהיבים והמבעיתים במעטה הקסם של יצירת דמיון, אלה האלהים אשר יצרו בצלם מראות הטבע, ואשר הם בעצמם סגדו וישתחוו לפניהם.

ואולם לא לעולם חוסן. באו ימים שאין חפץ בהם לקדמונים. הדת הנוצרית הורידה מגדולתם את האלהים ואת בני האלהים גם יחד, ויהיו לבני אדם, שפניהם כפני קדושים אשר בארץ המה. ויצא מחזון ים התיכון כל הדרו אשר היה לו מימי קדם. אפס כי לא ירד מכבודו הוא ולא נגרע מהדרת ארצותיו מאומה. כאשר התחילו עמי הצפון הקר והאפל לעבור את מבואות הים התיכון חמדו את יופי הארץ ואת הדר שמשה ואת קסם פריה ופרחיה. וכרוב לקנאתם באיים וחופים היושבים לבטח, הביאו עמם כלי משחית להשחית ולחבל וימלאו את גן העדן הארצי הזה חמס ושוד במשך של דורות רבים. אפס כי לא יכלו להשמיד את כל תושבי הארץ הים תיכונית ולא עלה בידם להחריב את עשרה הטבעי. כי אך רוח לבני ים התיכון והמה שבו ויבנו חרבות ויושיבו נשמות ותשב להיות לארץ משוש לבני אדם.

מי יתנה את הוד הארצות השונות על שפת ים התיכון ואת עשרם עד ימינו אלה? עוד כמקדם יפים הם שדמות הבר הצהובים, מצע של קני־זהב בהירים הם בשמי התכלת; עוד כבימי קדם יניב הזית את פריו המצהיר, כגולות זהב יועם לאור שמש הנגב; ומה ייף ירק־הזהב של העלים והאשכלות בכרמים השטוחים על

הגבעות התלולים; מה נהדר אילן השיטה, דומה למינרת טבעי הנושא בשמי התכלת את נטישותיו הירוקות; ומה גא ונשגב הוא עץ התמר, תמר הים התיכוני הלבוש כפה ירוקה וצהובה; ואי הדר בהדרת פרדסי תפוחי הזהב הצהובים הבהירים, הלימונים הירוקים־זהובים והרמונים אדמוני־הלחיים. ובתוך כולם ירקרק חרוץ של הדסים ואלות, בשמי ריח פרחים קטנים וגדולים, זו שושנת הנגב הרכה והמעונגה.

ואף אָמנם ארץ הזהב היא. זהב יקרות בשמי זוהר משזר בתוך לבנת הספיר; זהב פרוים בתכלת המים רקום על אדוות הקצף הלבן; זהב כתם ביערות ובחורשות, וירקרק חרוץ בגנים ובפרדסים. זהב בכל, אוֹרה בכל, צהלה בכל!

וכרוב לחן ולהדר השפוך על הטבע, כן רב הוא גם יקר ערך האדם היושב על גדות הים. העמים אשר ישבו בארצות הים התיכון הם מבחר המין האנושי. מיוחד הוא בתארו, שאין כמוהו ליופי בטפוסיו הטהורים; מיוחד הוא בבינתו המהירה, בכשרונותיו השכליים, ואחד הוא בנטיות רוחו המיוחדה, מורשת מאה דורות של תרבות ושל התפתחות. מעלתו הרוחנית ניכרת בזה, כי כל שבטי הצפון אשר באו לשבת בקרב עמי הנגב התבוללו בקרבם, נשתעבדו להם ולעצמיותם, עד כי לא נודע כי באו אל קרבם. וכנגדם מצוינים ומסומנים הם בני ארץ הנגב הבאים לשבת בארצות הצפון במשך דורות רבים.

אין אני מאמין בחלוקת בני האדם לגזעים מסומנים, כמו שעשו חכמי אשכנז אשר בדו מלבם את השמות: שמיים, אריים, הודו־גרמנים קלטו־איברים וכאלה רבות.

אבל מאמין אני במציאותו של גזע אנושי מיוחד, והוא האָדם הים־תיכוני. מי שנולד בארצות האלה, מי שבעורקיו נוזלים דמי עמי הים הזה, מי שנתגדל בנפות הים התיכון, כל רואהו יכירהו בפניו, בדבורו, בתנועותיו, בנטיות רוחו ועל פי תפיסתו השכלית, כי מצאצאי עמי הים התיכון הוא. כשהייתי מטייל בחוצות ברלין או לונדון הייתי מכיר את היהודי בתוך גוים רבים. אולם עד כמה קשה להבדיל בין יהודי ואיטלקי בחוצות רומי או ניאפול! כאשר התבוננתי בנשים המריבות זו בזו בשוקים אשר בשיביליה, נדמה לי, כי את היהודיות בנות הדור הישן אני רואה בשוקי ווילנא או ברדיטשוב.

אף על פי שנתערבו עמי הצפון מאָז ומקדם בבני האָדם של הים התיכוני, אף על פי שנמצאים בקרבם גם אדמונים (דוד המלך היה אדמוני) וצהובים, כבר נקבע הטפוס המשותף לבני ים התיכון על ידי חכמי האנטרופולוגיה וחוקרי תכונת הגוף של בני האדם.

ואולם יותר מכל הם מצוינים ברוחניותם. בשעה שרוב אנשי השם של הצפון הם „ענקים שוכנים בערפל", הצטיינו גבורי ארצות ים התיכון בהרמוניה נפלאה. בהם שאיפה לגדולות ובהירות המחשבה נפגשו יחד: הם יודעים לא רק לשאוף, ללחום ולהזות, כי אם גם למשול ברוחם ולעצור את שטף רגשותיהם ואת שפעת דמיונם. אנשי השם אשר נולדו בארצות ים התיכון שלמות גדולה נודעה להם. מן דוד, מלך כובש ונעים־זמירות גם יחד, ועד אלכסנדרוס מוקדון, כובש עולם ופילוסוף כאחד; מקולומבוס, בעל הזיה ואיש המעשה גם יחד, ועד נפוליון, בהיר המחשבה, ענק המעשה, תכונה כללית ידועה לאנשי ים התיכון החשובים.

מי שהוא מרגיש בעצמו, כי יש בכחו להיות לנפוליון, הרי הוא לוחם, פועל, יוצר ועושה עד הגיעו למטרתו. מי שאינו מרגיש בעצמו, כי הוא איש המעשה ורב פעלים, הוא יודע עת למשול ברוחו, לעצור בעד קנאת כבודו ולהיות מאושר.

* * *

מלך גדול היה אלכסנדרוס מוקדון. הוא היה תלמידו של אריסטו וחניך הפילוסופיה היונית בהיותה במרום שלמותה. הוא היה בעל כשרונות גדולים ובעל רצון כביר ומלא היה ששון החיים ושותה בהרחבה ממעיני תענוגי העולם. הוא הגיע למרום פסגת השאיפות של איש אוהב חיים ושואף לגדולות ולנצורות. ולא נצחו אלא אָדם עני אחד ודיוגינים שמו.

פילוסוף עני היה דיוגינים היוני. ואולם שמח היה בחלקו ומסתפק בתכלית המיעוט. הוא הורה לתלמידיו, כי חיי המותרות והתענוגים מעבירים את האדם מן העולם. על כן מאס לשבת בבית וימצא חבית ריקה ותהי לו לבית מושב. בה היה שוכב בלילה ובצלה היה יושב ומתחמם לאור היום, בעוד תלמידיו יושבים על הארץ לפניו ושומעים לקח מפיו. היה מעשה וראה תינוק אחד שואב מים בחפנו ושותה ממנה. מה עשה? לקח את כוס החרס שהיה רגיל לשתות ממנה וישברנה. לאמר: אם יש לי כף יד, כוס זו למה? מרבה מותרות, מרבה דאגות.

כיון ששמע אלכסנדרוס מוקדון את שמע הפילוסוף המתרחק מישובו של עולם זה, הלך לבקר אותו בתור אחד מ„חידושי" הדור. כשבא המלך ראה והנה דיוגינים

הפילוסוף יושב על הארץ בצל החבית, היא ביתו. התחיל אלכסנדרוס להקיפו בשאלות ולא ענהו דיוגינים דבר, אלא התרים דברים כנגדו בתלונה:

— סור הצדה, ולמה תכסה בצלך את אור השמש מפני!

מיד קפץ המלך ואמר: לולא שהייתי אלכסנדרוס מוקדון, הייתי רוצה להיות דיוגינים.

שני ההפכים האלה מוצאם הוא באמת ממקור אחד. אלכסנדרוס ודיוגינים היו שניהם אוהבי שמש וחיים, שניהם בעלי רצון כביר, אלא שזה חזה את האושר בחיי פרישות ובחוסר דאגות, והלה ראה את חייו בגדולות ובנצורות אשר לא נבצרו ממנו.

ד.

העברים בים התיכון.

כאשר עלו בני ישראל ממצרים לארץ ישראל פגשו בדרכם במדבר את הים־סוף, שאינו באמת אלא רצועה צרה, הנמשכת מן הים הפרסי. על כן הסכינו לקרוא בשם ים ליאורות ולאגמי המים אשר היו בימים הראשונים כימים בעיניהם. כאשר התנחלו בארץ ישראל, לא עלה בידם לרשת את חבל הים אשר החזיקו בו הצידונים מצפון והפלשתים מנגב. על כן קראו בני ישראל לים הגדול בשם ים פלשתים. וזה מבאר לנו למה יקראו עמי המערב את הארץ כולה בשם פלשתינא עד היום הזה.

בימי דוד נכבשה יפו ביד בני ישראל ועל כן יקראו לפעמים לים התיכון בשם ים יפו. אפס כי מבני שם הקדמונים (וביחוד מבני אשור ובבל) למדו העברים לקרוא לים התיכון בשם הים האחרון, כי על כן אחרון היה להם לישובו של העולם הידוע בימי קדם. ואולם בני צור וצידון, אשר הרחיקו לשוט עד קצות הים הזה האמינו — ומהם למדו היונים כמו שהראינו, — כי מעבר לים הזה נמצאים שערי שאול, במקום שאור וחושך יפגשו. האמונה הזאת מרומזת גם בספר איוב, הוא הספר העשיר בציורי המיתולוגיה השמיית הקדומה: „יקחני על פני מים עד תכלית אור וחושך“.

היונים, שהיו מלומדים בסודות ורמזים, שאלו מאת הצורים את המושג אחרון ויתנו לו את הפירוש של אופל וצלמות, מוסב אל עולם התחתון, אשר מעבר לעמודי הרקולים. ואולם גם העברים האמינו טרם נגה עליהם אור האמונה הטהורה באחדות הבריאה, במציאות בני שחץ וכחות נעלמים מבינת איש בקרב הים.

וכן עונה אלהים אל איוב: „הבאת עד נבכי ים ובחקר תהום התהלכת? הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה?" (איוב ל"ח, ט"ו, י"ז).

אגדת העם הקדומה חזתה גם היא כבני צור ובני יון בריות שלמעלה מן הטבע במצולות הים. הם קראו את שר הים (פוסידון) בשם רהב. ועל זה אָמר הנביא בדרך מליצה:

—עורי, עורי, לבשי עוז זרוע ה'. עורי כימי קדם דורות עולמים, הלא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין. הלא את היא המחרבת ים מי תהום רבה, השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים.

כשם שהיה פוסידון רוכב על סוסי זהב, כך היו מציירים במליצתם, כי אלהי ישראל, המושל על מים רבים, כביכול רוכב על סוסי ישועה. וכן אָמר חבקוק:

— הבנהרים חרה ה'. אם בנהרים אפך, אם בים עברתך, כי תרכב על סוסיך, מרכבותיך ישועה. או:

— דרכת בים סוסיך, חומר מים רבים.

ואולם גם אחרי שנצחה אמונת הנביאים הטהורה לא יכלו לעקור מלבבות העם את האמונה בתנין הגדול שבנבכי הים הוא הלויתן, נחש בריח. ועד היום מאמינים רבים מן ההמון כי הוא יסודו של עולם.

בספר איוב, שבו ניכרת ידיעה רבה בטבע ובמחזותיו, מתואר הלויתן כתנין ענק גדול, אבל דומה הוא לתנינים, אשר יצודו היום הדייגים בארצות הים הצפון. לדעת ספר איוב הוא המלך על כל בני שחץ. את רוב עוזו וגבורתו יספר בחרוזים היפים האלה:

— תמשוך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו? התשים אגמון באפו ובחוח תקוב לחיו? הירבה אליך תחנונים, אם ידבר אליך רכות? היכרות ברית עמך, תקחנו לעבד עולם? התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך?

הפסוקים האלה מראים, כי ידע מחבר ספר איוב את דרכי הדייגים הצודדים את הדגים הגדולים אשר בים, אבל הוא חשב את הלויתן לחיה כבירה יותר מדי, שתשלוט בו יד האדם. הלא הוא היצור בן־שחץ, אשר „יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו". כה גדול ונורא היה בעיניו. אבל על ידי השפעת תורת הנביאים סר רוח האלהות מעל כל בני שחץ. אָמנם נמצאו חיות משונות, שהיו למעלה מכח אנוש ולפעמים גם למעלה מבינת אָדם, אבל כולם נמצאו תחת ממשלת אלהים. יש מעט אירוניה והרבה התפעלות בפסוק הבא:

— אתה פוררת בעזך ים, שברת ראשי תנינים, תתנהו מאכל לעם לציים!

לויתן העני הזה, שהיה יסודו של עולם, עתיד הוא על פי האגדה המוצאת סמך בכתוב הזה, להיות לברות לעם ישראל כאשר ישובו לארצם!

או מי יכיר בשר של ים אשר באגדה את הרהב הגדול, זה אלהי הים אשר נפל שלל ביום אשר חצבה

האמונה בכח אלהי אחד את רהב ואת כל בני אלים אחיו עמו?

בהירות המחשבה המציינת את חוזי בני ישראל היא אשר הביאה אותם לידי ההכרה, כי הים הנורא, הרחב, אשר הכירו לדעת מימי השופטים והמלכים, אינו באמת אלא חלק אחד מהטבע. כל חיי הים הם כלולים בכתוב הזה:

— זה הים גדול ורחב ידים. שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדולות. שם אניות יהלכון, לויתן זה יצרת לשחק בו.

הלויתן אינו אלא כלי משחק, הופעה משונה בטבע להראות את גדולת ה׳ במעשיו.

כבר הראנו בספר צרפתי, כי שבטי בני ישראל השתתפו בנסיעות הים של הצורים עוד מימי השופטים והלאה. שבט אשר גר בחבל ארץ צור ותגיע נחלתו עד מבצר צור היא פליאטירום (צור העתיקה). „ויואל האשרי לשבת בקרב הכנעני ויהי למס עובד“. על זבולן נאמר מפורש: „זבולן לחוף ימים ישכון והוא לחוף אניות וירכתו על צידון“, או במקום אחר: „שמח זבולן בצאתך (בים) וכו׳, כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול“.

בארץ הנגב היתה מלחמה ארוכה בין הפלשתים ובני דן על אדות ממשלת הים. ודן למה יגור אניות, נאמר בשירת דבורה. באחרונה גבר יהודה ויקם ים יפו ביד דוד מלך ישראל.

בימי שלמה למדו עבדיו את תורת הספנות מעבדי חירם, ויחלקו שני המלכים ביניהם את הימים. שלמה שלח אניות תרשיש (כלומר אניות ההולכות למדינת

הים, מעין טרנסאטלנטיקיות בימינו) לאופיר ועד חופי ים הודו וחירם משל במבואות הים הגדול.

בכל אופן ידעו בני ישראל מן העת ההיא והלאה את ארחות הים הגדול. על פי רשימת העמים בני נח ועל פי פסוקים שונים בתנ"ך נתברר לי, כי מימי שלמה והלאה ידעו בני ישראל להבדיל בין חלקי הים הגדול השונים. הם ידעו את כתים, שם שהיה מוסב ראשונה על אי קפרוס על פי שם הבירה של בני צור באי הזה, והיא כתיון ביונית, כתי בצורית. אחר כך נתפשט השם הזה על כל צפונו של הים הגדול ביחוד באיטליה של רומי. ואולם הם ידעו להבדיל את איי יון ואלישע בתור ארצות מיושבות על ידי עמי ההלנים, כמו שידעו להזכיר ביחוד את אי־כרתים, מרכז חשכלה קדמונית.

בחלק הדרומי ידעו את מצרים ופתרוס ואחרי כן גם את לוב (ליביא), שהיו הולכים שם באניות, ושנמשכה עד חוף הסירת (טריפולי).

מכאן ואילך, כלומר, מלוב ועד הים האטלנטי ומעבר לאיטליה ועד ספרד קראו לאיי הים הרחוקים (בתנ"ך וכן בערבית קוראים לחצי אי בשם אי) בשם הכולל תרשיש. על כן תרגמו השבעים את השם הזה בישעיהו וביחזקאל קרתאגו, כי היתה העיר הזאת מן המאה השמינית והלאה לבירת ארצות הים התיכון המערבי. ועל כן נקראו גם האניות הרחוקות ההולכות עד קצות הים בשם אניות תרשיש.

השכל מחייב וגם הנחיצות ההיסטורית מעידה, כי השתתפו בני ישראל בישוב ארצות תרשיש הרחוקות על ידי הצורים שכניהם, כי באמת היתה צור עיר קטנה

ביחס ומסביב לה ישבו שבטי בני ישראל אשר בגליל, והם אכרים, אומנים ואנשי עבודה ומלחמה. מלבד הראיות שמצאתי בקדמוניות ארצות ים התיכון — ולא פה המקום להאריך בזה — נמצאו כמה רמזים ועדיות בספרי הקודש לזה.

כידוע היו בני אפרים אנשי מלחמה (בני אפרים נושקי רומי קשת וכו׳) והיו נשכרים למלכים אחרים ללחום את מלחמתם. ויהי כאשר גדלה מלכות צור במדינת הים ותזקק לאנשי צבא שכורים אשר יגינו על מושבותיה ותמצא גדודים שכורים או נמכרים על ידי המלכים, אשר בשומרון מעשרת השבטים. ועל זה מתאונן הנביא הושע: אפרים (אוי לך) כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה (יושביה יושבים בטוחים בביתם, כי מלאכתם נעשית על ידי אחרים) ואפרים להוציא אל הורג בניו (לתועלת בני צור). ולא פה המקום להאריך על דבר „ברית אחים", כמו שיקרא לזה הנביא עמוס, אשר היתה מתחדשת בין מלכי צור ומלכי ישראל בימי שלמה, עמרי ואחאב ואפילו בימי צדקיהו המלך.

ואולם לא רק בתור שבויי מלחמה נתפזרו בני ישראל באיי הים הרחוקים, כי אם גם בתור עבדים. רמזים לזה נמצאו בספרי היונים מן המאה החמישית לפני מספרם. אבל הנביא יואל מעיר על זה בפירוש:

— וגם מה אתם לי צור וצידון וכל גלילות פלשת וכו׳, ובני יהודה ובני ירושלים מכרתם לבני היונים למען הרחיקם מעל גבולם.

כי היו היונים סוחרים בנפש אָדם, על זה מעיד גם הנביא יחזקאל. והנביא זכריה מאיים עליהם בדבריו:

— ועוררתי את בניך ציון על בניך יון!

אבל לא בשבויים בלבד הלכו בני ישראל לקצות הים הגדול. בצר להם בימי שעבוד מלכי אשור ובבל נחשבה לבני סוריה ארץ תרשיש כאמריקה בדורותינו, לארץ מנוס ומקלט לכל מר־נפש וקשה־לב.

שני העמים יהודה ויון ידעו מה שהם רוצים. לשניהם היה כח הרצון, לשניהם היה סוף מעשה במחשבה בהירה ומיושבת תחילה. לא היתה בהם העקשנות המסרבת בטבע ובשכל המיוחדת לגויי ארץ הצפון ואף לא הערפלות של ההשקפה על העולם ועל החיים המתעה את טובי עמי הצפון בארחות עקלקלות, הרחק מן הדרך אשר יחיה בהם האדם חיי שלוה ומנוחה.

המליט ופויסט, התועים ומתעים בדרך החיים, או אלכסנדרוס ודיוגינים, אשר מצאו את דרכי החיים, מי מהם עדיף?

הפוך במשל הזה והפוך בו, ותמצא את פשר השלוה וששון החיים המיוחדים לבני ארץ הנגב.

המעשה המסופר בנביא יונה הוא לקוח מן המציאות, כמו שיכלה להיות בימים ההם, כי כן דרך הכותבים לבחור משלים שהם עלולים לקרות ומתקבלים על השכל.

יונה עשה כמו שהיו עושים כל העברים אשר צר היה להם המקום בארץ מולדתם. הוא הלך ליפו, החוף הראשי של ארץ יהודה וישכור אניה (פלשתית או צורית) ויתן שכרה וירד בה לברוח עמהם תרשישה מלפני ה', אשר הציק לו לעשות דבר שלא כחפצו ולבבו. וכאשר קמה הסערה בים קרא את עצמו בשם איש ע ב ר י, כי כן נודעו בני ישראל בארצות ים התיכון מן הימים אשר בהם לא יצא עוד שם יהודי בעולם הגדול. עד

היום קוראים עמי ים התיכון הקדמונים, היונים והאיטלקים, ליהודי בשם עברי Hebreo והצדק אתם, כי בתור עברים נושאי תרבות מיוחדה נתגלו אבותינו במדינות הים.

אָמנם יונה מטעים זאת, כי את אלהי השמים הוא ירא, הוא האלהים אשר עשה את הים ואת היבשה, רצונו לאמר בזה, כי כבר נבדלו העברים משאר העמים במה שלא האמינו ברבוי אלהות. אם רהב שמו, אם פוסידון שמו, שר של הים איננו נמצא כלל, אחרי שאלהי השמים הוא היוצר גם את הים.

ואת ראשית דעת האחדות הזאת הביאו בני ישראל המפוזרים בארצות הים התיכון מימי הבית הראשון והלאה. כמעט כל הנביאים מזכירים את גולי ישראל אשר בארץ מערב ובאיי הים הרחוקים.

הושע אומר: יחרדו בנים מים, יחרדו כצפור ממצרים.

ישעיה מעיד על זה בדבריו: כי לי איים יקוו ואניות תרשיש בראשונה להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם לשם ה'. זה מורה, כי באיים הרחוקים אשר הלכו שמה אניות תרשיש כבר נמצאו אָז בני ישראל עשירים. וכמה ראיות מצאתי לזה בחקירותי. למשל: הקבר היותר עשיר שנתגלה בקרתגו, נושא בחותם שנמצא בארון את השם העברי: יואב (יה־הוא־אב). ויואב זה היה בודאי איש עשיר ומגדולי העם.

ואותו הנביא מרמז, כי לא כפיניקיים עובדי הבעל נתפזרו בני ישראל בים, כי אם כמבשרי אחדות הבורא.

— ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש (מערב), פול (אפריקה) ולוד (אסיה הקטנה)

ויון, האיים הרחוקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי והגידו את כבודי בגוים.

ועל זה מרמז גם זכריה: הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש וכו', ועוררתי את בניך ציון על בניך יון.

ובאמת התפזרו בני ישראל קרוב לימי גלות בבל בכל מבואות הים התיכון. וכבר „הושם בהם אות", כי זרע קודש מחצבתם ולא לחנם קוו הנביאים, כי גם המה יהיו ראשונים לשבי ציון.

אין ספק בעיני, כי למרות התפלספות חוקרי כתבי הקודש צריך להבין כפשוטם על פי המסורה והשכל את דברי הנביא עובדיה, שהיה בדור החורבן. הלא כן יאמר: וגלות החל הזה (כלומר, פזור גליות ישראל) אשר כנענים (שהם סוחרים ככנענים) עד צרפת (שם חוף רחוק שנקרא על שם עיר צרפת לצידון) וגלות ירושלים (בתור שבויי מלחמה על ידי הצורים) אשר בספרד יירשו את ערי הנגב. ספרד זו היא אחת ההספירידים, שבהם קבעו היונים את גן העדן התחתון. בתחילה נמצא מקומו בליביה ובקרים (שנחשבו להם לקצות הארץ) ואחר כך בספרד הרחוקה, ומהם קבלו היהודים שדברו יונית את השם ספרד ביחוסו לאספמיא של הרומיים.

כבר הראינו, כי העברים הכירו לדעת את הים וכי חכמת השיוט ותכנית האניות וביחוד סחר איי הים היו ידועים להם מקרוב (עיין, למשל, פרשיות יחזקאל על צור), והנה לכם תאור חיי אנשי הים ותנאי המשוט בדיוק נמרץ אשר רק איש בעל נסיון היה יכול לתתו לפנינו.

הפסוקים האלה לקוחים מספר תהלים:

„יורדי הים באניות, עושי מלאכה במים רבים. המה ראו את מעשי ה' ונפלאותיו במצולה. ויאמר ויעבר רוח סערה ותרומם גליו, יעלו שמים, ירדו תהומות, נפשם ברעה תתמוגג, יחוגו וינועו כשכור וכל חכמתם תתבלע. ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם. יקום סערה לדממה ויחשו גלים, וישמחו כי ישתקו וינחם למחוז חפצם".

בעת שנכתב הציור הזה כבר נצרפה המחשבה העברית לגמרי. ביום ההוא היה לבני ישראל ה' לבדו למלך. הוא המושל על גאות הים, על כל רם ונשא, ובתוכם גם על חוסן „אניות תרשיש".

ובזה התחילו „עושי מלאכה במים רבים" העברים להפרד מ„אחיהם" הצורים ומאויביהם היונים. הם ידעו, כי אותות השמים ומופתיהם וכל הבלי המיתולוגיה הם מהבל גם יחד. רק האלהים הוא השולח רוח קדים ומשבר אניות תרשיש. בכל מקום שהוא נמצא, הכל נמצא:

— כי שם אדיר ה' לנו, בל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יעברנו. נטשו חבליך בל יחזקו כן תרנם, בל יפרשו נס.

עבד ה' הוא עם ישראל אשר נשא נס לאחדות ה' ביבשה, הביא עמו את כבוד ה' גם באיי הים. אז הופיע „קול ה' על המים, אל הכבוד, הרעים ה' על מים רבים!" אז כרע פוסידון, נבהל אוקינוס וילִיטו את פניהן בעלטה הנימפות ושדות הים, כי מלך ה' לבדו בארץ ובים.

אָז ורק אָז נגלה לבני האָדם, כי גם הים משועבד לחוקי הטבע, חוקים קבועים כמסמרות ומתמידים ביום ולילה, כי גם לים שם אלהים חוק ולא יעברנו.

וכן הוא אומר באיוב: ויסך בדלתים ים, בגיחו מרחם יצא, בשומי ענן לבושו וערפל חתולתו. ואשבר עליו חוקי (כלומר, כפיתי עליו הר כגיגית) ואשים בריח ודלתים ואמר עד פה תבוא ולא תוסיף ופה ישית גאון גליך.

וירמיהו הנביא כה אמר: האותי לא תיראו, נאום ה', אם מפני לא תחילו? אשר שמתי חול גבול לים, חוק עולם לא יעברנהו. ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו.

וזה אלהים המושל על גאות הים כשם שהוא מושל על המרחבים של היבשה, הוא ולא אחר, הוא לבדו ולא בנות־הגלים, הצופה את הליכות יורדי הים באניות. הוא הוא „הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה".

כה נתפשט הדר כבוד אלהי ישראל בכל מרחקי הים הגדול על ידי עבדיו העברים ויגרש את צלמי הבלהות ואת כל מלאכי החבלה אשר שרצו בו להניע את בני האדם מכבוש גם את ממלכת הימים כשם שכבשו כבר את הארץ. אָז נשמעה על חופי ים התכלת והזהב שירה חדשה לא שערוה הקדמונים, שירה מבשרת תקופה חדשה לבחירי האדם. הלא כה דברי ישעיהו:

— שירו לה' שיר חדש, תהלתו בקצה הארץ. יורדי הים ומלואו, איים ויושביהם ישימו לה' כבוד ותהלתו באיים יספרו.

אָז, מימי הבית השני, נתפשטה שירת האחדות הזאת בכל מרחב ארצות הים ועד האיים הרחוקים,

וירבו הספנים ועושי מלאכה במים רבים מקרב בני ישראל, עד אשר שפכו את ממשלתם על כל סחר הים. סיניסיוס במאה השלישית ואוגוסטינוס במאה הרביעית, ומקורות יונים, עברים ורומיים שונים כולם הם מעידים, כי בה במדה שירדה גדולת ספני צור ורומי, באותה מדה עצמה פרחה התפשטות הספנות העברית בכל קצות הים התיכון ועד הים הערבי והפרסי הגיעה. סיניסיוס הגמון קיריני מעיד, כי היו הספנים העברים שומרי מצוה ודת, ובאמת אמרו עליהם חכמינו: הספנין רובן חסידים!

כה נבדלו לטוב היהודים אשר ישבו במבואות הים הגדול או אשר עסקו במלאכה במים רבים. לשוא שקדו מבשרי כבוד ה׳ להאיר אור גם על הגוים אשר באיים הרחוקים. הם נשארו שקועים בהבלי אמונותיהם ויוסיפו להאמין במציאות אלים ושדים טובים ורעים במצולות הים. מין שרי הים הקדמונים אשר נהיו לקדושים נוצרים (יוחנן הקדוש או פטרוס וכו׳ וכו׳), הם השומרים על שלום היורדים באניות והם המושלים בסערות וברוחות. ומעבר השני עוד חיות בדמיונם של עמי חופי הים הנימפות והסירינות וכל בנות הגלים המפתות את האדם והאורבות לו בכל רחבי הימים.

ותשב הארץ להיות למושב לכל מלאבי חבלה ולכל צלמי הבלהות המחשיכים את שכל האדם והמתעים אותו בדרך הקנאה, ההבל ותמהון לבב; וישב הים להיות לכח פרא מלא מצודות וחרמים, מעין מפלצת לבני האדם.

ורק במושבות בני ישראל היה אור.

בעצם ימי הבינים, כאשר כסה החושך ארץ וערפל לאומים, התהלך עברי גדול בערבות המים אשר בים

התיכון. מספרד, היא תרשיש הרחוקה, עד ים יפו,, נדד ר' יהודה הלוי, הלוך ונדוד, עובר בחפים ומתעכב באיים. ובכל מקום אשר דרכו כף רגליו בו, באפריקה, במצרים, באיי הים ובצור, מראות אלהי העברים ראה וחזיונות הנביאים חזה. וישר המשורר שירת ים נשגבה, שירה נפלאה בקסם מליצתה, נמרצה בהרגשתה הטבעית ורוממה ברוח העברי הטהור אשר נחה עליה. זאת שירת הים אשר כשירת הברבור הוא לגאון הים התיכון.

כי עוד אחת מעט ויגלו ימים חדשים ורחבים עד אין קץ, ותגלינה ארצות חדשות, ויתרחב אופק האדם ויעתק מרכז ההשכלה.

ותסע האנושית המשכלת מספרד לחופי הים האטלנטי, ועוד ידה נטויה לתקוע לה יתד נאמן על חופי הים השקט, זה ים התיכון של אנושיות העתיד.

ואולם עוד לא ירד כבוד הים התיכון, לא הועם זהרו ולא נגרע מהודו בתור פנת יקרת העולם. הוא לבדו הוא ראוי בזכרונותיו, בהדרו וברוח החזיון הנסוך עליו לשם הים הגדול.

כי הנה נחה רוח התחיה על עמי הים הקדמונים: יון העתיקה קמה מאבק שפלותה והיא שואפת לרשת את המקום אשר תפשו אבותיה בימי קדם; איטליה החדשה מתעודדת ולוחמת בחיל על קיומה הלאומי ועל גדולתה הראויה לה מימי קדם. וזה האחרון הכביד.

גם העם העברי השב בלאומי הים התיכון, גם השפה העברית אשר צלצוליה נשמעו ראשונה במרחבי הים הזה, גם הם שבו לתחיה. ובחיותם וחיו אתם כל חזיונות העבר הגדול וכל חלומות אחרית הימים אשר נבאו להם אבותינו הנביאים.

כה הגיתי, האמנתי בשוטטי באיי הים שלנו. מכנף הארץ זמירות שמעתי:

— שירו לה' שיר חדש, יורדי הים ומלואו, איים ויושביהם, שימו לאלהי ישראל כבוד ותהלתו באיים ספרו!

ה.

איי מליטה.

יש אי של חול ושל סלעים בטבור ים התיכון ומליטה שמו. כסלע הצופים הוא מתנוסס באם הדרך, בחצי הדרך מחוף יפו בואך גיברלטר בקצה המערב. רק כשבעים קילומטר מבדילים בינו ובין חוף אי סיציליה ופי שנים מן המרחק הזה עד חוף תונים. אדמתו היא אדמת חול וסלעים צחיחה ויבשה, דומה לחופי לוביה. שטחו הוא קטן כ275 קילומטר מרובע. אין בו נהרות ומעינות מים חיים, אין בו הרים, כי אם גבעות חשופות ותלולות, אשר אחדות מהן מגיעות לגובה של מאתים וחמשים מטר. כל השטח הוא דומה לחתיכה של מדבר שלוקחה מאפריקה והובאה לתוך הים. ואף אָמנם חשבו הקדמונים את מליטה לאי השייך לאפריקה.

סמוך למליטה נמצאים שני איים אחים: אי גוזו (אפס כי גולה קראו לו הקדמונים), אי נושב ושטחו כמאה קילומטר מרובע. ומעבר מזה על יד תעלת קומינו — אי קטן אחר והוא, קומינו, שמם מאדם, אבל מצוין בזכרונות עברים.

המצב הגיוגרפי של האי הזה באמצע ארבע רוחות הים הגדול הועיד אותו להיות גורם חשוב בחיי ארצות ים התיכון מקדם קדמותו. לזה עזרו הרבה החופים הטבעיים הטובים, אשר נמצאו במליטה עצמה ובגוזו שכנתה. העמים הקדמונים אשר שאפו לממשלת הים

ראו ראשית למו לתפוש את אי מליטה בידיהם, כי שם יכלו האניות למצוא מפלט להם מסערות הים ולהשגב בתוך הצורים והסלעים אשר בתוכו נגד אויבים מן החוץ.

הראשונים מעמי השיטים אשר התנחלו במליטה היו הצורים. המה יסדו במקום שנמצאה עיר מליטה את עיר החוף אשר קראו לו בשם מליטה. בשם הזה יש שתי כונות בשפת כנען. מליטה היא מלשון מלט, או מקום מפלט, ומליטה היא מלשון מוליד ומשביר בשם האלה מליטה אשר לכנענים.

כאשר באו הצורים לשם מצאו באי שבטים פראים קרובים במצב תרבותם ליושבי איי הבליארים ולברבריים אשר באפריקה. המה ישבו במערות ובמחולות אשר כרו בנקרות הצורים ויבנו מעין מגדלות וגלים הדומים ל„נוראגי" אשר בסרדיניה ולגלעד או גלים מגליטיקים בספרד, אבנים גדולות מוטלות זו לזו אשר יאמרו עליהן כי ממוצא הענקים (ציקלופים) הנה.

מן העת ההיא התחילה ההיסטוריה של איי מליטה, שנוכל לראותה מימי חירם ואתבעל (חותנו של אחאב) גדולי מלכי צור ועד היום הזה כמעין תמצית קורות ארצות ים התיכון בכללו.

הצורים הביאו אתם את השכלתם, את כשרון המעשה המיוחד להם וביחוד את הגדולה בהמצאות של עמי קדם את הכתב העברי, הראשון אשר למד את בני האדם לדעת ספר באופן פשוט ונוח לכל הבריות. לא ככתב החרטומים והיתדות אשר שרר מקודם בקריטה ובשאר איי הים התיכון ואשר רק יחידים נזקקו לו אחרי עמל רב.

בני צור נאחזו באיי מליטה לאורך ימים. הם אשר חפרו בארות לאצור בהם את מטר השמים, ובהיות אדמת האי צחיחה ושל טרשים הביאו עפר באניות ויכסו את חשופי הסלעים, ויטעו גנים ופרדסים וילמדו את יושבי הארץ לעבוד בשדה להוציא חטים, שעורים, צמר גפן ושושנים, כל המינים אשר נשתבחה בהם מליטה מימי קדם ועד היום. במשך הדורות התפשטה שפת כנען בכל האי ותהי הלשון השלטת באיים אשר מסביב. כי היתה מליטה למתוכת בין סחר הקדם (אסיה), הערב (אירופה) ותרשיש (אפריקה וספרד). עוד בימים הרחוקים ההם רבו הצורים במליטה, ויהיו להם ממשלות עם באיים אשר שם ויסדו גם הם מושבות רחוקות על חופי הים התיכון. ככה נוסדה על ידי אנשי מליטה עיר אכולה, על חוף אפריקה מנגב לקרתגו.

במאה השמינית לפני מספרם התחילו היונים להתפשט בארצות הים התיכון, וייסדו גם הם מושבות באשר מצאו. לפי המסורה נאחזו היונים באי מליטה בשנת 736. אומרים כי היונים היו קוראים למליטה בשם אוגיגיא, וכי שמה הגיע אדיסיוס הגבור של הומירוס ותראה אותה הנימפה קליפסו אשר מלכה באי ותשימהו לעבד לה. עד היום מראים את המערה אשר בה ישבה המלכה הזאת.

בכל אופן ברור הדבר, כי לא עלה ביד היונים לנשל את הצורים ממליטה. ויהי כאשר התגברה קרת חדשת, ראשית בנות צור באפריקה, ותושיע את אחיה הצורים אשר במליטה מיד היונים המציקים להם, ותהי מליטה לבת לה במשך מאות שנים. מן העת ההיא נודע השם

מליטה לאי כולו, כי כן היה דרך הצורים לקרוא לארץ על פי שם המושבה הראשית אשר יסדו בה.

בני קרתגו, כנראה, לא הכבידו את עולם על אחיהם אשר במליטה. ואם לא נמצאו זכרונות חשובים מן האי הראשי עצמו, הנה מצאו החוקרים בדורותינו באי גוזו כתובות בשפת כנען ובכתב עברית קדום, אשר תעידנה, כי היתה ליושבי האיים ממשלת עם מיוחדה לכל אחד ואחד, וכי הוסיפו להתיחס על פי האם ולא על פי אחותם קרתגו.

הננו מביאים בזה איזו מן הכתובות האלה, אשר יעידו, כי בעברית נכתבו. באחת מהן נזכר השם צור.

לאדננ(ו) למלקרת בעל צר אש(ר)
נדר עבדך עבדאסר אחי אסרשמן
בן אסרשמר בן עבדשמר כ(י)שמע קלם
וברכם.

אחד מיושבי האי עבדאסר שמו הקדיש מצבה, אבן הקוקה לבעל, שהוא קורא לו בשם מלקרת. מלקרת הוא שם מרכב משתי מלים: מלך קרת, כלומר, מלך העיר צור, ומן הימים אשר האמינו מלכי צור כי „אלהים הוא ומושב אלהים הוא יושב" היה בעל צור לסמל להם. ובהיות אנשי מליטה מיוצאי צור הקדישו את מלקרת אלהי צור. נפלא הדבר, כי היונים אשר שמעו מפי הצורים את שמע גבורם ואלם אשר היה לסמל הגזע כולו, הפשיטו אותו מהדרו ויהי מלקרת להם להרקולים היוני, אשר לו יחסו את הגבורות והנפלאות שהיו הצורים מיחסים לאלהי־מעוזם.

אין מן הצורך לפרש לעברים, כי הלשון היא עברית טהורה וצחה, מלבד מה שחסרות אותיות אוי"ה בכתב

ולפעמים ר' (אש במקום אשר) אפילו השם אסר הוא השם אשר בעברית (על פי מבטא שבולת וסבולת), כאשר הוכחתי במקום אחר. מצוין הוא ביחוד, כי המבטאים הדתיים כמו אשר נדר עבדך או כי שמע קולם וברכם הם כאלו לקוחים מתפלות ישראל.

והנה לכם כתובת אחרת, מעין מצבה והם היו קוראים לזה נ צ ב :

נצב מלכ־
בעל אש ש־
ם נחם לב־
על חמן כי
שמע קול דברי.

איש אחד, כנראה, מבני קרתגו, כי שם היו עובדים לבעל החמה (שהיו קוראים לו חמן), ושמו נחום (בלי אות ו') הוא אשר הקדיש לבעל את הנצב, כי שמע קול דבריו ותפלתו.

ובתוך אבני חורבה אחת באי גוזו מצאו כתובת חקוקה על אבן מצוינה במינה:

פעל וחדש עם גול את שלשת המקדשם מקדש בת (בית)
צד מבעל ואת מקדש בת עשתרת ואת
מקדש בעתר... מחצבי עם גול.

האבן הזאת מספרת לנו, כי בזמן מן הזמנים (כנראה בימי שמעון הצדיק) צוה העם (הדימוס, אספת העם) לגשת ולחדש את בנין שלשת המקדשים. המקדש האחד היה מיוחד לאל צדים (יותר נכון צידון, והוא בעל העיר צידון), המקדש השני או הבית לעשתרת, אלילת צידון (ובכתובות קוראים לה האם הקדושה או

פני בעל, כי היא והבעל הם אחד בצורת זכר ונקבה, והדברים הם חשובים מאד). קשה לעמוד על מהותו של האל השלישי, כי נמחקו אותיות שם.

האבנים לבנין נבנו על ידי החוצבים של המקום או מן „המחצבים" שהיו שייכים לעם גול. גולה הוא השם העברי הקדמון לגוזו Gaula ברומית. צריך לקרוא גולה, באות ה' — ובזה הרוחנו שם עברי לאי מאיי הים התיכון.

היה לי פולמוס עם חכמים על דבר השפה הזאת, אם היא ניב עברי או שפה בפני עצמה. יבואו הקוראים העברים שהרוח העברי חי בקרבם ויחליטו אם לא הכל הוא עברי, הלשון וגם הנוסח הזה.

הנה כי כן היתה שפת עבר בטבור הים התיכון בימים הקדמונים ההם, וכאשר בא איש מישראל שמה היה דומה לו כאלו בתוך עמו ישב.

בתקופת המלחמה הפונית השניה או מלחמת רומי וקרתגו תפשו הרומיים את האי בשנת 218 לפני מספרם. ויהי העם היושב באי ההוא שוקד וחרוץ מאד עד שלא היה מקום בו לתושבים חדשים, ועל כן נשארו התושבים הצורים על מעמדם. קרוב לשנת 100 לפני מספרם קשרו הספנים הצורים אשר במליטה קשר ברומי ויגרשו את הרומיים ויעשו את האי לקן לשודדי הים במשך שנים רבות עד אשר שבו ויכנעו תחת ממשלת רומי.

השליח פולוס מספר, כי בהיותו בדרך באניה קמה סערה ותשליכהו עד חוף מליטה ושם ניצל ויעלה על היבשה. הוא היה אזרח רומי, ועל כן קבלו הנציב פובליום בחבה וישב במליטה ויעשה נפשות לדתו החדשה בקרב התושבים. הוא מספר, כי התושבים

ילידי הארץ דברו בשפת לועז. כנראה, כונתו היא על צורית נשחתה, כלשון שדברו בה באפריקה אחרי חורבן קרתגו. ואולם, כנראה, ישבו שם כבר יהודים הלניסטים או מתיהדים יונים, כי רק בקרב הקהלות המתיונות שעליהן אומר התלמוד „שדעתן אינה מתישבת עליהן כבנות", היו השליחים מצליחים בהטיפם לאמונה במשיח. וראיה לדבר מצאתי במקום אחר. סמוך למליטה במקום הנקרא על שם פולוס נמצאה מערה גדולה אחת חצובה בסלע ובה תאים עליונים ותחתיים. בתאים הפנימיים נמצאו כוכין ששם נקברו המתים ופה ושם נשארו שרידי שמות בלשון יונית. אין במערה ציורים וזכרונות מלבד האחד: על תקרת השער יש ציור בצבע אדום וכחול של המנורה של בית המקדש, וכן גם בפנים. ברור הדבר, כי במקום הזה קברה משפחה הליניסטית חשובה את מתיה וכי המקום הזה היה שייך ליהודים. לפי זה נמצאו בימי הרומיים יהודים מדברים יונית במליטה. יתכן מאד על פי אחד ממשחקי ההיסטוריה אשר נפגשם כפעם בפעם, כי רק היהודים לבדם דברו יונית בשעה שתושבי האי השתמשו בניב עברי...

בשנת 870 באו הערביים מתונים בראש צי אדיר ויכבשו את מליטה ויקראו לה בשם מלטשה, היא מלטה מאז. מן העת ההיא התחילה שפת ערב לשלוט באי עד היום הזה, אפס כי נשארו בשפה המיוחדת לבני מליטה מבטאים ומלים שמוצאם הוא משפת כנען — עבר הקדמונה, ובזה תצטיין בשאר ניבי הערביים.

במשך כמה דורות היתה מליטה למושב לפירטים ישמעאלים ובעת ההיא נשאר זכר ליהודים (קוראים להם

אל הודיא), אם בתור סוחרים ואומנים, ואם בתור שבויי הים.

בשנת 1090 יסד הדוכוס רוגיר מנורמנדיה את ממלכת סיציליה החדשה ויעלה גם על מליטה ויאחז בה, ויקבלו רוב התושבים את הדת הנוצרית. יש לשער, כי כאשר הגלו היהודים מסיציליה על ידי מלך ספרד, נגרשו גם יהודי מליטה.

בשנת 1522 לכדה תוגרמה את האי רודוס ותגרש משם את ה„אבירים של יוחנן הקדוש" אשר נאחזו באי הזה מימי ירידת שלטון נוסעי הצלב. ויחוס עליהם הקיסר קארל החמישי ויתן להם את איי מליטה לאחוזה, ומן העת ההיא נקראו מושלי מלטה בשם „אבירי מלטה".

האבירים האלה שלחו את ידם בשוד אניות הים ויתחרו בשודדי הים הישמעאלים, אשר לא נתנו להם לעבור דרך ארחות הים התיכון. בימי מלחמת ויניציא בתוגרמה נרדפו יהודי העיר הזאת ושאר ערי איטליה, כי טפלו עליהם עון כי ב„יד אחת" המה עם דון יוסף נקסום הנשיא לכבוש את קפרוס מיד ויניציא. ויברחו יהודים רבים באניות ומגמת פניהם תוגרמה, ויפגעו בהם אבירי מליטה ויטבעו רבים מהם ואת הנשארים הוליכו בשבי.

ואני הכותב מצאתי ראיות המוכיחות, כי התגוררו במליטה יהודים שבאו מאיטליה ומטריפולי, ועוד לפני כדור אחד היתה להם קהלה מסודרת בלה־וליטה, העיר הראשית.

בשנת 1798 תפש נפוליון את מליטה בידו, אבל כעבור שתי שנים לקחו אותו האנגלים מידם, ויקומו איי מליטה לאחוזה לאנגליה עד היום הזה.

בימי ממשלת האנגלים התפתחו איי מליטה ויעשו חיל. מספר התושבים הוא כמאתים וששים אלף, והם שוקדים על עבודתם וחרוצים מאין כמוהם. מאדמת טרשים וחול יוציאו תפוחי־אדמה, לימונים, שושנים והם מגדלים גם בהמות דקות, אף על פי שאין מי מעינות להם, כי אם ממטר השמים ישתו מים. אניות למאות תעמודנה בחופי מליטה וצי מלחמה אנגליה שומר בה על מבואות הים.

העיר הראשית לה־וליטה, היא עיר אנגלית־מזרחית בנויה בנאוה. האנגלים נסכו מרוחם עליה, והעם היושב בה התפתח ויצטיין לטוב מיושבי סיציליה בנקיונו והסתגלותו לתנאי החיים החדשים. בה מצאתי כעשרה יהודים, חייטים ורוכלים מטריפולי ועושה מורי־שעות מרוסיה, אבל קהלה אין להם מאז עזבם השוחט יליד טריפולי...

הרבה זכרונות קדומים נמצאו במליטה; הרבה דברים מצוינים תמצאו שם, ואולם המצוין בכל הדברים הוא העם היושב במליטה. המלטאים הם **לאום בפני עצמם**. טפוסם הוא אחד מן הטפוסים הים־תיכונים, אבל הם דומים יותר לאפריקנים וגם ליהודי טריפולי מאשר לאיטלקיים הדרומיים. הם קתולים אדוקים בדתם, ויותר מארבעת אלפים כומרים ונזירים נמצאו באי הזה. הנשים לובשות סדין שחור היא הפלדיטה, זכר שנשאר מימי ממשלת הערביים לפנים. ובאמת נשארו בידי המלטאים כמה מנהגים דומים למנהגי ערביים. הם כורמים ויוגבים, ספנים, אנשי מסחר ופועלים, שוקדים על עבודתם, אבל חלק מפרנסתם יביא להם מסחר האניות המתעכבות בחופי האיים.

בתכונות האלה נדמו בני מליטה לאבותיהם הצורים. ואולם עוד תכונה אחת להם שעל ידה נדמו לצורים וגם לעברים. הם שומרים מכל משמר על עצמיותם הלאומית. אף על פי שהם נוצרים וכהניהם לומדים באיטליה ומושפעים מרוחה, רוב העם היושב במליטה הוא מדבר בשפתו הלאומית, היא ערבית בלולה במלים איטלקיות ובניבים קדמונים אשר שרדו מימי הצורים.

האנגלים אשר הסירו את עול האבירים העריצים מעל בני עם הארץ לא התערבו בחיי המלטאים, ויתנו להם להתפתח על פי דרכם. מעט מעט התפתחו ההמונים וילמדו לקרוא ולכתוב, ובהיות שפתם ניב ערבי הנקל היה להם להתפשט בתור סוחרים וספנים ואנשי הבינים בין הישמעאלים והאירופים בכל ארצות הישמעאלים. יותר ממאה אלף בני מליטה נמצאים בתונים, טריפולי, קונסטנטינופול ומצרים והם אנשי עבודה ובעלי כשרון המצליחים בכל דרכיהם.

והנה בראשונה נחה על משכילי מליטה רוח האיטלקים ויתגאו להתחשב בתור איטלקים, וילמדו את השפה וישתמשו בה, ואפילו האוניברסיטה שבמליטה היא איטלקית בעיקרה. ואולם בשנים האחרונות התעוררה תנועה לאומית בקרב משכילי מליטה. הם מקנאים לעצמיותם הלאומית ואינם מתערבים עם האיטלקים. ובהיות יד הכומרים תקיפה והם כרובם מתקרבים לאיטליה התחילו העממיים להתרחק מהם ומתורתם ויראו ראשית להם ליסד ספרות עממית. קוראי דורות קמו למליטה אשר התאמצו להוכיח לעם, כי מוצאו מגזע קרומים מבני צור המעטירה ועליו להתגאות בזה.

הם בקשו ומצאו, כי רוב שמות המקומות מוצאם בשפת כנען, וכן שרדו בשפתם כמה מלים כנעניות טהורות. כה מתפתחת ההכרה העצמית של בני מליטה. ולא עוד אלא שיש להם עתונים לאומיים בשפתם, אחד מהם המטיף לתחיה נקרא בשם מלטתנא (מלטה שלנו). האנגלים מביטים בעין יפה על התנועה הזאת, כי עתידה היא להסב את לבב העם מן הנוהים אחרי איטליה. המשכילים בעם מחבבים אותה מפני שעתידה היא להסר את העם מן הקנאה ואמונות הדתית המיוחדה לכומרים באיטליה הדרומית...

בכל אופן דבר יצירת ספרות עממית מודרנית בשפת המלטאים הוא אחד החידושים שאָנו העברים צריכים לעמוד עליו: המלטאים כותבים את לשונם השמיית באותיות לטיניות. והדבר הזה לא רק שאינו מכביד על הקריאה וההבנה, כי אם הוא מקל עליה עד מאד, כמו שנוכחתי מקריאת הספרים באותה השפה. תורה היא וללמוד אותה אָנו צריכים.

ברור הדבר למי שהתגורר בארצות הקדם, כי אחד מיתרונותיהם של המלטאים על הערביים ואפילו על שאר בני קדם הוא מה שהם לומדים את הקריאה בספר כתוב אותיות לטיניות בזמן קצר, ועל כן רובם הם יודעי ספר.

טעות אחת נשתרשה בקרב חוקרי קדם החושבים, כי אמות הקריאה אינן ראויות ללשונות שם בשביל שהנטיות משנות אותן הרבה ואינן עומדות וקיימות, כאלו אותיות הקריאה הן קבועות כמסמרות בשפות אחרות כאנגלית וכדומה! והנה בא המנהג שנהגו זה מכבר הכותבים בשפת מליטה והרי הוא מטפח על פניהם.

באמת אמרתי כבר, כי אחת הסבות של המצב השפל שבו נמצאים הערביים לעומת בני אירופה הוא הזמן הרב והעמל אשר יוציאו עד אשר ילמדו את הקריאה הנכונה בשפתם. רוב בני העניים אינם יכולים לעמוד בנסיון הזה, שהוא עולה כמעט כזמן הנחוץ לגמור בית־ספר למתחילים באירופה. אפילו האיש היודע ספר קשה לו לרוץ בכתב הערבי המשורבב ושהוא דומה לכתב סטינוגרפי והנעדר אמות קריאה. הסבה הזאת תעמוד לשטן להתפשטות ההשכלה בקרב בני ההמונים.

אָמנם הקריאה העברית, ביחוד בספר נדפס, היא נוחה מן הקריאה הערבית, בהיות האותיות מסומנות היטב ונבדלות זו מזו. ואולם קשה הוא ביחוד למוד הכתב, ולא עוד אלא שכמה מיני כתב יש לנו בארצות שונות. אפילו בין הכתב הנהוג במרכז אירופה ובין כתב יהודי רו"פ יש הבדל קל.

בעוד שהספרדים משתמשים בכתב רש"י מקולקל, יהודי אפריקה יש להם מעין כתב רעץ, כי האותיות אצלן הן משורבבות, מסוכסכות וארוכות הקנה. אין ספק בדבר, כי הכתב הנהוג בין האשכנזים בארץ ישראל היא מגרעת ולא תועלת, וכי באמת צריך לחזור לכתב הקרוב לצורת האותיות שבדפוס.

ואולם חשוב מאד, ויש לאמר, כי גם נחוץ מאד בשביל שתהיה השפה העברית נוחה לכל העם, כי יחדשו בה אותיות אמות הקריאה. אני אומר, כי ישובו ויחדשו ולא שיתקנו מחדש. כי באמת יש לנו ראיות ברורות, כי בראשונה היו נהוגות אותיות ולא נקודות להקל על הקריאה העברית. בני ירושלים הכניסו את

אותיות אהו"י בתור אמות קריאה עוד למצער בימי חזקיהו המלך...

ויש ראיות לזה בכתובות שנמצאו בירושלים כמו ספור יסוד הנקבה של השלוח בימי חזקיהו. בשעה שבני צור התעקשו להחזיק בשיטת העדר אמות הקריאה עד חורבן קרתגו, כבר בימי המלכים הכניסו סופרי ירושלים אותיות שונות להקל על הקריאה. כנראה נפסקה התנועה הזאת בעקבות גלות בבל, כי מאז לא נועזו הסופרים לשנות מנוסח הכתובים שהיו לפניהם, אבל נסיון דומה לזה נעשה בזמן מאוחר. עדים לזה אותיות או"י היתירים הנמצאים למאות בכתבי הקודש (והם רוב תקוני בעלי המסורה), שאפילו המסורה המדקדקת והמדיקת נלאתה לתקן את כולם. ורק בשביל שלא נועזו בעלי המסורה המאוחרים מהכנים אותיות לתוך הכתב הקדוש נאלצו להמציא את הנקודות אשר ממעל לאות או מתחת לה.

באמת נוכל למצוא עקבות ח מ ש ה ק ו ל ו ת באמות הקריאה. ואם הייתי מתרשה לחדש הייתי מציע לעשות כזה על יסוד חקירות בהברה העברית והצורית גם יחד:

א היא במקום A; בסוף המלה ה היא A ארוכה או AO (כמו Water); ו (דגושה) במקום U; ו במקום O; י במקום i; י (דגושה) במקום E. (צריך לקרוא את אותיות לעז אלה בלטינית ולא באנגלית).

אני חוזר ומטעים, כי אין זו תקנה חדשה, כי אם חידוש על פי מה שהראינו בעבר הקדמון.

כנגד החדשה הזאת יטענו, כי לא כלטינית היא העבריה, כי על כן יש בה אותיות הגרון, המשנים לא רק את המבטא, כי אם גם את אותיות השורש. כי מדרך אות גרונית שיבטאו אותה מעומק הגרון לגרור אחריה שנוי במבטא האות שאחריה (למשל: ההרה במקום ההרה). והנה אנכי כשאני לעצמי אינני מקבל כלל את הטענות האלה, אף על פי שמר בן־יהודה ורוב חכמי ארץ־ישראל שהתרגלו למבטא הערבי עומדים עליהם. כי במקום שחתוך הגרון של איזה מאות אלף יהודים מדברים ערבית נשאר מוכשר לקבל השפעת הטובה המדומה של אותיות הגרון, כבר חדל גרונם של ארבעה עשר מיליון של יהודים להתכונן מהיות להם נחיצות ותועלת לחדש את המבטא הזה. ועל זה יוכיחו גם בני מליטה, כי אף על פי ששפתם היא ערבית, הנה כבר חדלו לבטא את רוב אותיות הגרון ואינם נזקקים לשנוי הזה, כי באמת כבר היה כן לעולמים גם בארץ הקדם, כמו שנראה זאת למטה.

דבק אני בהתחיה העברית מילדותי, ולכל בה חיי רוחי; ואף על פי שאינני מאמין, כי למשל ההברה A משלה בימי קדם במקום ההברה O במלים כבשר וכדומה, אני מוצא כי אין שנויים כאלה מעכבים במבטא הדבור, וכבוד המדברים בהברה ספרדית במקומם מונח.

אבל אין אני מאמין כלל, כי יש תועלת ליגע את גרון הילד העברי לבטא את אות ע' מעמקי הגרון כערבי במדבר או את אות ק' (מעין י' או ה' צרודה) כאיש מצרי וכדומה.

כמקרה בני האדם כך מקרה הברות המבטא. מתים בל יחיו — ואם גרון רוב העברים כבר עמד מהעמיק

את המבטא כערבי במדבר, כבר לא ישוב להתכוץ, דבר שאין בו שום תועלת ממשית.

כי באמת לא משלה הברת **אותיות הגרון** היוצאות מגרון מכוץ בקרב עמי בני שם אפילו בימי קדם.

על מדוכה זו ישבתי בעסקי בחוקי חכמת ההברות (הפוניטיקה) וראה זה מצאתי, כי לא נכון הדבר כי מבטא העברים הקדמונים היה דומה למבטא הערבי במדבר. כי כלל גדול אני נותן לכם: בכל מקום שאתם מוצאים שנוי בחתוך הדבור תמצאו כי תנאים מקומיים מיוחדים חנכו את הגרון או את החך (בשינים ושפתים אין הכתוב מדבר) לבטא את ההברה באופן חזק או רפה, ממושך או קצר. והנה דבר זה למדתי בהיותי במדבר יחד עם הערביים: בודד במועדיו יושב הערבי במדבר, רוכב על חמורו, על גמלו. והחיות האלה עקשניות הן מאין כמוהן, והערבי בעליהן הוא שתקן גדול: במשך שעות הוא יושב או הולך אחריהן כאלם, לא יפתח פיו, יתעצל לנענע בשפתיו, ורק קול הברה אחת נשמע מעמקי גרונו: חי, חי, חי (הכל לפי המקום). הוא צועק ודופקם במרי, והחיה הולכת בעצלתים ומתעקשת, והוא כועס וצועק ומעמיק בגרונו עד שנתהוה בלחיצת האויר שהוא בורא בגרונו במבטא אותיות הגרון מעין התכוצות בעורקי המבטא, מעין הברה צרודה המיוחדה לה.

הגמלים והחמורים הם שיצרו את מבטא אותיות הגרון!

צאו וראו, כי כל עמי בני שם שהתרחקו מן חיי המדבר ויחיו חיי ישוב ואכרות, המעיטו לבטא את אותיות הגרון. מה שקרה לבני מליטה שאותיות הגרון

הערביות נתרכבו אצלן קרה באמת לבני קרת חדשת: מצאתי סימנים של חזירה למבטא הישוב המתוקן: לא רק את אות ח׳ החליפו בה׳, כי אם גם אות ע׳ באות ה׳. ואולם שפת הישוב הראשונה לבני שם שפת בבל, כמעט שלא הבדילה בין אותיות הגרון כמו שאָנו רואים בכתובות היתדות.

והלא ידוע, כי השכלת בני בבל היתה הראשונה לבני שם והאריכה ימים במשך אלפי שנה.

כיוצא בזה קרה גם לבני ישראל. באמת לא נמצאו בשפה העברית אותיות הגרון מרובות כמו אצל הערביים (שיש להם ח׳ שניה, ר׳ שניה וע׳ שניה), אבל מחוסר מקורות מימי הבית הראשון לא נוכל להביא ראיות אלא מימי הבית השני והתלמוד. ברור הדבר, כי בירושלים ובנגב ידעו לבטא את אותיות הגרון, משום שהם היו קרובים לנודדים הערביים שחנו מסביב ליהודה, מה שאין כן בגליל, מקום הצורים והכנענים והיונים היו עמים מן הישוב, ובשכנותם חדלו גם היהודים מבטא את אותיות הגרון בכל עמקותם ונשאר אצלם רק זכר לדבר.

אין כונתי לבטל את עקבות הקריאה של אותיות הגרונית, אבל רצוני שלא להחמיר במבטאים כדרך הערביים לטובת השפה, ומעמי קדם והמלטאים אתבונן כמו גם מחוקות התוך־הדבור ביחוסם לאברי כלי־המבטא של בני האדם.

ודאי שצריך להבדיל בין אותיות שונות: אפילו הבדל מורגש בין בּ׳ ובין ב׳, כמו בין ת׳ או ת׳ (שצריך לבטא אותן כמו באנגלית th קשה או רפויה), אבל צריך למעט בהעמקת אותיות הגרון, ענין מלאכותי וגזירה שרוב הצבור לא יוכל לעמוד בה. ואם נבטא את

אותיות החקע"ר באופן דומה לאירופאים שלמדנו מהם יפלו מאליהם רוב השנויים המחמירים בנקוד ושבאמת לא נקבע להם אפים אלא בדורות מאוחרים, בימי המדקדקים באפריקה, וזה האחרון הכביר הרד"ק...

אפשר שהרביתי לצאת מגדרי, אבל מה אעשה — ומדי בואי לארצות הים הגדול לבי מתרחב והרי הוא פתוח כפתחו של אולם וקולט אל קרבו את כל השאלות, כל הענינים הנוגעים לעתידות העבריה...

ומשל אי מליטה חשוב לנו לא רק ביחוסו לעבר העברי, לא רק במוצא תושביו שהראשונים בהם באו מארץ ישראל, כי אם גם במצבו כעת. רוח הסבלנות והחופש אשר בו תמשול אנגליה על מושבותיה הראה את פעולתו לטובה: על אי קטן ושמם, התפתחו חיים לאומיים מצוינים במינם; באי הגדול ששטחו הוא רק 275 קילומטר מרובע יושבת אומה קטנה המונה כמאתים וששים אלף נפש שיש לה לשון ויש לה כתב, ויש לה ספרות לאומית ומסורה לאומית. בשקידותה ובחריצותה עשתה חיל, כי רק כעשרים אלף הקטאר, כלומר: פחות מחצי שטח של מושבות ישראל בארץ-ישראל הן מעובדות (והשאר הוא אדמת חול וסלעים) ומהם יוציאו את תבואתם ואת פרים הודות לחריצתם ולשקידתם, עד אשר ימכרו פירות ושושנים רבים במרחקים. והנה אך היתה לה הרוחה מסבלות האבירים הקנאים התעוררה האומה הזאת לתחיה, ותתגאה במוצאה בתור בני בניהם של ספני צור המעטירה. היא חולמת חלום גדול: לשוב ולשמש בתור מרכז הים התיכון, בתור עם נוצרי וגזע שמיי גם יחד...

ככה עשתה לבני מליטה — אלה עבדי עולם מאתמול — הסבלנות של ממשלת אנגליה ורוח הלאום אשר צרר אותם בכנפיהם. ואף אָמנם הם רשאים לחלום גדולות והם יכולים לחלום לנצורות: קטן ושמם הוא האי הבודד שהם יושבים עליו, אבל הוא שלהם, חולותיו שלהם, סלעיו שלהם — חנו עליהם וחבתו עליהם, כי על כן ארץ מולדתם היא, כי על כן הם תלויים לא ברוח, כי אם מושבם איתן בקרקע הלאומי שלהם...

* * *

וישנה אומה גדולה, עם קדומים, עם מפוזר ומפורד בכל אפסי הארץ, אשר מפרי רוחו חיים כל העמים הנאורים, אבל הוא כולו תלוי ברוח. הכל יש לו: תורה מצוינה וחכמה ודעת, כשרון המעשה ועושר חלומות וממשות, אבל חסר לו דבר אחד בלבד והוא יתד תקועה בארץ, כברת ארץ שבו יוכל לקבוע את שאר רוחו, חלומותיו, ספרותו ושממנה יוכל להפיץ מעיני רוח ורגש המיוחדים לו.

הלא כמלטאים הללו לא הייתם בני ישראל!

הבה ואספר לכם מעשה שקרה במקום הזה, במימי אי מליטה. מעבר לתעלת המפרץ של קומינו נשקף אי קטן צהוב דומה לסלע. ארכו פחות משתי קילומטר ורחבו כקילומטר, והוא ריק, אין בו כל, מלבד איזה חורבות ושרידי באר. שם האי־הסלע הזה הוא קומינו.

ויהי היום, זה היה לפני כשש מאות שנה, והצרות תקפו על בני ישראל בספרד ובצרפת, עד אשר לא מצאו אנשי חיל את לבבם להתמיד בחיי הגלות. ויתבצר

גדול הדור רבנו שלמה בן אדרת בחומת ד' אמות ההלכה ויעמוד בפרץ לקראת ההשפעות שחדרו בקרב העם מן העולם הנאור הגדול, ואחר אשר באין חזון יפרע עם, לקחה תורת הסוד את עמדת הפילוסופיה יהחזון, ויקומו המקובלים הראשונים לדבר על לב העם בסודות ורזים, וילך אחריהם חצי העם הנענה והשרוי בגלות ויסורים.

אז יקום מקרב המקובלים חכם בחכמת הסוד, מליץ ובעל לשון, אברהם אבולפיא שמו, ויאמין בעצמו כי הוא המשיח אשר נשלח מטעם האלהים לגאול את עמו ישראל מן הגלות בכח סודות הקבלה ומעשי מרכבה שנתגלו לו מפי השכינה בכבודה ועצמה.

רבים. ובראשם הרשב"א, חשבו את המתנבא לנוכל ונבל. ואולם כי היה לו רוח כביר, על זה מעיד עליו המעשה אשר עשה, כי עזב את ספרד מולדתו וילך לרומי להתוכח עם הפפא על אדות דת ישראל ועל ביאת המשיח האמתי. כי בימים ההם נפתחה הרעה לבית ישראל מהיכל הפפא ברומי והכנסיה הקתולית שבה להציק לישראל. הפפא קבל את המקובל היהודי ויטייל עמו ארוכות וקצרות, וכנראה לא נוכח מדבריו ויגרשהו מעל פניו בחרפה כאיש משוגע ומשולל. ככה קרה בדור מאוחר לר' דוד הראובני, אבל זה האחרון בא בכח של שלש מאות אלף אנשי חיל יהודים אשר נפתה הפפא להאמין בהם, ואולם זה העני אברהם אבולפיא בא בכח שם המפורש ורזי חכמת הנסתר בלבד, ועל כן לא היה שומע לו מאת הפפא.

אז ילך אברהם אבולפיא לערי סיציליה וישב במסינה ובפלירמה העיר הגדולה, ויטף שם את דברי

הסוד, ויעד על עצמו כי הוא יביא את הגאולה לישראל. והדברים הגיעו עד הקנא הגדול הרשב"א, וימהר וישלח אגרת לר' אחיטוב, הרב לעדת פלירמה, ויעד בו כי ירדוף עד חרמה את המקובל „נבל אותו אברהם ששם שמו משיח בססיליא (סיציליה) ופתה מכזביו כמה מבני ישראל".

ויקומו רבני פלירמה על אברהם ויתנקשו בנפשו, ולא נשאר עוד מקום בשביל ההוזה הזה בכל תפוצות הגולה, כי התירו את דמו כאיש מסוכן וכמחרף ומגדף. ובצר לו ברח אל האי הקטן והבודד הוא קומינו, אשר לנוכח אי מליטה, וישב שם בודד ויכתוב את חלומות הגאולה אשר חלם על ספר.

לא נדע כיום מי היה מפרנס את החכם ההוזה האומלל במקום בדידותו השוממה. יש לשער, כי אנשים נוצרים (אפשר ספנים) נהגו בו כבוד ויבואו אליו להקשיב את לקחו, כי האיש היה יפה תואר ובעל לשון חלקות. ראיה לדבר אָנו מוצאים בתלונותיו אלה:

„ויצוה ה' לדבר לגוים ערלי הלב וערלי בשר בשמו ויעש כן. וידבר (אברהם) להם ויאמינו בבשורות, רק לא שבו אל ה', כי בטחו בחרבם ובקשתם"...

ובאמת כדבריו כן היה. הגוים מהירים להאמין בכל, אבל במקום אמונתם יש גם חרב וקשת שבה הם תומכים את יסורתם ואפילו את אמונתם. לא כן יהודי הגולה: חרב וקשת אין להם, אבל קנאה ושנאה יש בהם. ויותר מכל צרר ההוזה הבודד באי השמם את חכמי התלמוד אשר רבת צררוהו, ובמר נפשו קרא עליהם את הקריאה הזעומה הזאת:

„זאת הכת (של החכמים התורנים) אשר אין רפואה למכתה כוללת רוב חכמי התלמוד היום (קרא: הרשב"א וחבריו) אשר חכמתם אצלם תכלית כל החכמות וכו'. ההפרש בין התלמודי ובין היודע שם המפורש כהפרש בין יהודי לגוי"...

ככה התנקם אברהם אבולפיא ברודפיו נפש. נפשו העמוסה בהזיות הסוד והכואבת על רדיפת אחיו בני עמו לא יכלה להתפשר עם המציאות. אין איש יודע מה שקרה לו אחרי כתבו את ספר חזיונותיו: אפשר שגווע ברעב ובצמא בודד באי השמם. גם יתכן כי נשבה בידי שודדי הים...

אבל את זאת אָנו יודעים: ספר החזיונות אשר כתב אברהם אבולפיא באי קומינו הגיע לבני דורו. ממימיו שתו אלה ההולכים אחרי תורת הסוד וכל הדורות הבאים אחריו עד שבתי צבי והחסידים האחרונים. מרוחו החוזה והחולם נתן על התפתחות רוח כל האומה. מלבבו הנשבר והכואב נסך על רגשנות בני הגולה. אות היא כי ישרה נפשו בו, כי היה תוכו כברו.

אוי לך טרגדית הגלות הנצחית. מעבר מזה: עם מליטה הקטן יושב שאנן ושוקד על עבודתו החרוצה באי הסלעים והחול אשר הפכו לגן עדנים. והרי הוא חולם חלום תחיה לאומית ומגלה את רוח המושל בארצות הים התיכון; ומעבר מזה פורחת על סלע קומינו העזוב נפש דאזלית ערטילאין, אשר שמה כל ישעה וכל מעיני חייה בתקות הגאולה. דומה כאילו היא צורחת ככרוכיה על האומה הגדולה והמפוזרה אשר חלמה, הזתה, קותה ועמלה ותעלה בידיה רוח והזיות בלבד...

ו.

איי הבליארים.

בין איי הים הרחוקים אשר ב„תרשיש" יתנוססו לתפארה בגדלם ויפים הטבעי קבוצת איי הביליארים. אליהם יבואו מפאת מערב מעיר ברצלונא במהלך שתים עשרה שעות באניה, ואולם כל האניות ההולכות מצרפת הדרומית לאוראן ומערב אלגיר יעברו מנגד לחופיהם, והנוסע יוכל לראות את ההרים התלולים, צהובים וירוקים בתוך ענן התכלת הממלא את האופק.

הגדול באיים האלה הוא מיורקה (האי הגדול). שטחו הוא כ3,500 קילומטר מרובע. שני לו הוא אי מינורקה (הקטן). שטחו כ760 קילומטר מרובע.

לאיים האלה קראו לפנים בשם איי אלונים, אבל כעת הם נודעים בשם ביליארים בלבד.

אי אחד קרוב לשני אחיו הגדולים הוא הנקרא בשם פורמנטרה, שטחו כמאה קילומטר, ומסביב לו איים קטנים רבים. ורחוק מעט מהם הוא אי איביצא היפה (אי־הבשם בעברית, כמו שמצאתי בכתובות צור), שטחו הוא כ507 קילומטר.

הטבע חנן את האיים האלה ביופי והדר שמעטים דוגמתם אפילו בארץ שעשועיו היא ארץ ים התיכון. אדמתם פוריה, הרים תלולים וירוקים, קצובים במזג בלי בליטה מגושמה. הגבוה בהם בערך 1,145 מטר

גבהו. חופיהם הם רחבים, כרמים, גנים ופרדסים, פירות, סלעי שיש וסיד מובחר יראו בקצות האיים.

העיר הראשית של מיורקה היא פלמה או עיר התמרים, אשר נבנתה בימי ממשלת הפיניקים. מספר תושביה הוא כארבעים אלף, והיא מתנשאה בבתיה בהירי־הצבעים בתוך ירק גנים מעל לגבעה נשפה צופה בתוך ירק גנים, מפרץ־ים יפה ומרוח. עיר ספרדית קדומה היא, וכחוק לערי ספרד מתנוסס בראש בית־הכנסיה הגדולה והעתיקה האפורה־צהובה. ומעט הצדה נשקף היכל המלך או קסטיליא די לא אלמודיני. והלאה מעט נמצאה Lonja, היא שוק הסוחרים שנבנה במאה הי"ה. ומעבר מזה רחוב הראשי El Paseo, וקרוב לה הככר הגדול. פה מתחילה העיר של ימי הבינים: בתים בנויים בטעם המורים שכל חייהם הם פנימה בחצר התיכונה, אנשים ונשים לבושים בגדי צבעים בהירים.

אחד החוצות העתיקים והצרים הנמשכים מן הככר והלאה נקרא בשם Calle de la Plateria, רחוב העובדים בכסף, ובאמת נמצא בה צורפי כסף ועושי כלי כסף עד היום.

עיר חיה, הומיה היא פלמה כאחת ערי המסחר של חופי הים הגדול. מלבד פירות ותבואות היא מוציאה סחורת ארג וגלומי־בד עשויים בטעם ובכשרון אמנותי. מצוינים הם גם הכלים מעשה פטורי ציצים חקוקים בכסף אשר יעשום ברחוב הכספים.

את העיר היפה הזאת חמדו שרים וגדולים למושב להם בדורותינו. בשנת 1847 בנה שם הארכידוכוס האויסטרי לואי סלודור את היכל מירמאר הנהדר בבנינו

ובגנו הנפלא. רבים מגדולי ספרד יושבים גם הם בהיכלות ובטירות סמוך לעיר או בשדה.

העם היושב בפלמה מדבר ספרדית, אבל מדברם הוא מיוחד להם, קרוב לניב פרובינציה בצרפת.

הרבה זכרונות נשארו בפלמה מימי הבינים, וביחוד רבו בה בתי התפלות והמנזרים למיניהם.

נוסעים רבים מארצות שונות התמהמו בפלמה היפה. ביחוד רבו לבוא שמה אנגלים, צרפתים ובעת האחרונה גם אשכנזים ואמריקנים רבים. ואולם רובם כבולם לא שמו לב, כי בתוך היופי הזה, שלות הטבע הזו שוכנת טרגדיה היסטורית כמו חי כמו חרון, וזה כחמש מאות שנה מאז אסף ה' את שלומו מאנשי המקום ויבחר בקצה תושביו להיותו למזכרת עון ולסמל השפלות והקנאה לדור דורות.

את דבר הטרגדיה הזאת הנוגעת לנו בני ישראל יותר מאשר לספרדים עצמם. אני רוצה לספר בזה לקוראים העברים, זכרון לדור אחרון את אשר עוללו לנו הגלות ושנאת הדת והגזע...

אבל קודם שאספר את המעשה הנורא, עלי להזכיר קצת מדברי ימי האיים האלה.

איי הביליארים היו ידועים מקדם קדמתה. תושביהם, עם הביליארים, היו אנשי מלחמה, ובימי גדולת קרתגו היו רובי קשת ותופשי רומח אשר נשכרו בצבאותיה וילחמו את מלחמותיה.

יש לשער, כי בעת ההיא נודעו האיים בשם איי אלונים בעברית, הוא שם האי הקדמון. אין אתנו יודע

מי בנה את עיר פלמה, אבל ידוע הדבר, כי מגן *) הוא אשר בנה את עיר מגן Magon בירת מינורקה בשנת 200 ועד היום היא העיר הראשית באי הקטן.

חבה יתירה נודעה לאנשי קרתחדשת לאיביצא, אשר כנראה משמו (אי־בושם) היו מוציאים ממנו מיני בשמים שונים.

האי מינורקה הוא מפואר בזה, שבו נולד הגדול בגבורי אוהבי המולדת בימי קדם הוא חניבעל בן חנן גבור בני קרתגו ושונא הרומיים. ובבחינה זו יש לילידי האי במה להתגאות כשם שיתגאו בני אי־ קורסיקא בילידת נפוליון.

בימי ממשלת הרומיים התפשטו שפתם ונמוסיהם בקרב יושבי האיים עד אשר קבלו גם הם עליהם את הדת הנוצרית. במאה השמינית נכבשו על ידי הערביים אשר משלו בהם הם ואחר כך עבדיהם הסלוים עד שנת 1229. כי בעת ההיא לכד יעקב הראשון מלך ארגוניה את הביליארים ויסד את מלכות מיורקה, אשר נתקיימה עד המאה הי"ז שאז נפלה לחבל למלכי קסטיליה עד היום הזה.

והנה באיים הברוכים האלה אשר שם צוה ה' את הברכה נכתבה פרשה שלמה עקובה מאש ודם וקללות שאינן כתובות בתורה מתולדות ישראל:

הד"ר קייזרלינג מביא בשם הסופר הספרדי וויצנטי מוט ידיעות על דבר ישוב היהודים בפלמה הבירה.

---

*) כך הוא השם באותיות עברית, ובמקום אחר הוכחתי כי הוא אחד עם מעוז, בחלוף הע' בג' השגור בקרתגו.

היהודים ישבו במיורקה מימי החורבן ויבואו שמה בתור שבויים אשר הושיב אדרינוס קיסר, ואולם יש לי ראיות, כי הם הקדימו לבוא לשם עם הכנענים אשר בספרד, והדברים ארוכים.

במשך הימים עתקו ויעשו חיל ויהיו לסיוד חשוב ומשפיע בחבל האיים.

כאשר גברו הנוצרים התחילו להציק ליהודים גם במקומות האלה. בשנת 418 התקנא ההגמון סבירוס בגדולת היהודים אשר במגן בירת מינורקה ויקם עליהם להעבירם על דתם.

בראש האי עמד בעת ההיא היהודי „תודרוס", אשר נקרא בפי הנוצרים בשם „ראש האי, עשיר ורב היכולת המפואר בגדולותו גם בין הנוצרים" והוא היה גם מורה הדת והתורה ליהודים.

במקום אחר קוראים כתבי הנוצרים ליהודי הזה בתוארים האלה: „הוא אבי האבות, העולה על במתי הפקודות הכי נכבדות ונשאות ושם מגן העיר נודע לו".

ההגמון התנפל בראש מחנה של כומרים ונוצרים קנאים ויתפוש את היהודים ויטל עליהם אחת משתי אלה: אם למות אם להתנצר. רבים מהם לא עמדו בנסיון וביניהם היה תודרוס הנשיא בעצמו. ואולם רבים אחרים וביניהם גם נשים ושפחות נמלטו למערות ולסלעים אשר בפנים האי ותהי להם נפשם לשלל.

גדולה וחשובה עוד מקהלת מגן היתה הקהלה אשר בפלמה בירת מיורקה. היא נמצאה מסביב לרחוב הנקרא היום בשם „רחוב הכספים" בטבור העיר הישנה. ברחוב

הזה שהיה נקרא בשם רחוב הרציון נמצא בית כנסת מפואר אשר שם „הרציון" היה יפה לו ואשר התקנאו בו הנוצרים. יהודי פלמה היו סוחרים, אומנים (ביחוד צורפי כסף) ועובדי אדמה. כאשר לכדו הנוצרים את האיים מיד הישמעאלים נמצאו בפלמה עשרים יהודים בעלי אחוזות, ועד היום נשארו שמותיהם לזכרון בספר הרשות. נפגש שם שמות יופרא (אפרים), אלמא (שם ספרדי), צדיק, אסטרוק ומטוסטוזה. רשימת השמות הזאת מוצאה מימי כבוש האיים על ידי יעקב מלך ארגון (1229), כי הוא מסר את העיר ביד אנשי חילו ויתן להם לשלול ולחמוס כאות נפשם, והשודדים שלחו יד גם בבית הכנסת הרציון. אז עמד בפרץ נשיא היהודי דון בחיאל (בחיי) להציל את בני קהלתו, אבל שומע לא היה. המלך נתן את בית הכנסת למתנה לכומרים הדומיניקנים ואת היהודים לקח תחת פקודתו ויהיו לו לעבדי עולם.

בשנת 1314 קרה מעשה כי שני אשכנזים באו לפלמה ויתיהדו שם, ותרב חמת הכומרים על היהודים ותהי רדיפה נגדם.

ואולם עוד היו ימים טובים ליהודים אשר בפלמה, כמו שנראה ממה שנמלטו לתוכה כמה מגדולי גולי צרפת וימצאו בה מנוחה עד אשר נודעה פלמה לעיר של חכמים וסופרים.

אבל כבר נגזרה כליה על יהודי ממלכות ספרד. ותהי ראשית הצרה בשנת הקנ"א המרה והנמהרה. אחרי אשר שפכו הכומרים הקנאים את חמתם על קהלות קסטיליה וארגוניה הסיתו גם את העם היושב במיורקה לעשות כלה ביהודים. כמו שאמר בן הדור ההוא ר'

חסדאי קרשקאס: „פשה הנגע גם בקהלות מיורקה העדינה לחוף ימים תשכון".

אין אתנו יודע מה שנהיה בשאר הקהלות, אבל בעל „שבט יהודה" ועוד נותנים לנו את פרטי המאורע הנורא אשר קרה בפלמה הבירה: ביום ר"ח אלול הקנ"א התגודדו נערים ומלחים ויקשרו שני חשופי עצים בתבנית צלב וישאו אותו בראשם ויעברו ברחוב „הרציון" ויקראו קריאת „מות ואבדון ליהודים!" וישמע ההמון אשר בעיר ויתפרצו לעשות נקמות ביהודים. אבל היהודים עמדו על נפשם ולא נתנו לשודדים לבוא לתוך ביתם. ויהי כאשר הרג יהודי אמיץ לבב את אחד הגוים השודדים ותעלה חמת ההמון עד להשחית. ויקם בראשם פוחז אחד ושמו ניקולי ברה די פללה ויחלו להתפרץ לתוך בתי היהודים. לשוא הפגיעו שר העיר ויועציה בעד היהודים, כי שומע לא היה להם מאת המלחים והאספסוף הצמא לדם ולשלל. גם עזרת הפרשים והאצילים אשר החישו לעזרת היהודים לא עמדו להם. ביום המר ההוא נהרגו כשלש מאות יהודים וביניהם הגאון הרב אן־וידאל אפרים גירונדי (בר פלוגתא של ר' שלמה הצרפתי ממתנגדי הרמב"ם). יד השודדים השיגה גם את היהודים אשר התחבאו בבתי הנוצרים.

שמונה מאות נפשות נמלטו למצודת המלך וישימו השודדים עליה מצור ולא יכול שר האי לעמוד כנגדם ויועץ לשלוח את היהודים האלה לחופי ברבריה באניות ותהי להם נפשם לשלל.

בין הפליטים נמצאו גאוני ישראל ר' שמעון בן צמח דורן הוא הרשב"ץ וכמה מחכמי הדור.

ואולם הרעה היותר גדולה שקמה ליהודים היתה

מכת האנוסים, כי חלק גדול מרכי הלבב לא עמדו ביום צרה וימירו את כבודם ובזה הצילו את נפשם ואת כל אשר להם ויהיו לסלון ממאיר לקהלת מיורקה.

מספר האנוסים, שהיה רב מאד, לא הגיע אלינו, אבל המספרים של ההרוגים והפליטים יוכיחו, כי היתה פלמה קהלה גדולה וחשובה. מן העת ההיא והלאה יצא מקהלת מיורקה כל הדרה שהיה לה מימי קדם, אבל גם כבוד האי כולו וסחרו ירד פלאים ולא יסף לעלות עוד.

המלך דון חואן אָמנם התעבר על ריב היהודים ובעזרתו יכלו הפליטים לשוב איש אל ביתו ואל נחלתו, אבל כבר „פשה הנגע" והרעה נפתחה לשארית הפליטה מביתם על ידי מכת האנוסים אשר נשארו יושבים גם הם בתוך אחיהם לפנים ברחוב היהודים. כי בהיות העיר קטנה לא יכלו האנוסים להתחפש כמו שעשו אנוסים רבים בספרד עצמה. הירא את ה' מהם נסו לאפריקה ויחזרו לדת יהודית, והרב רבי יצחק בן ששת (הריב"ש) באלגיר שהיה אף הוא מגולי גזרת שנת קנ"א רב את ריב האנוסים מיד הקנאים אשר הורו כי אין להם חלק לעולם הבא ויפסוק את דינם כדין ישראל שעשה תשובה.

הרב הכולל של מיורקה ר' שמעון בן צמח אשר התישב באוראן זכר את בני קהלתו לפנים ויהי להם למורה ויועץ מרחוק, ומכתבים היו הולכים בינו ובין אנשי הקהלה. בשנת קע"ג היתה יד גזירת הכומר פיריר ביהודי ספרד ויסבלו על ידה גם יהודי פלמה. הרשב"ץ הוכיח אָז את יהודי המקום על אשר לא יזהרו ביחוסיהם עם הגוים, על שהם שותים בחברתם יין נסך וביחוד

על קרבותם לאנוסים וינבא להם כי תמצאנה אותם רעות רבות על ידי זה. (עיין תשובות הרשב"ץ). נבא הרב וידע מה.

כי היתה פליטת היהודים אשר בפלמה לצנינים בעיני הכומרים ויבקשו את נפשם לספותה. ובשנת 1435 יצאה הרעה מפלמה לכל היהודים אשר בספרד. בשבוע שלפני איד פסחים העבירו קול בהמון, כי היהודים תפשו עבד ערבי ויענוהו ויצלבוהו. ואף על פי שנמצא העבד אחרי כן והוא חי ובריא אולם, החזיק ההגמון הקנאי גילקניום בשני יהודים וישימם במאסר. ואולם נציב המלך חואן דספאר התערב בדבר ויאלצו השוטרים להוציאם לחפשי ביום 6 מאי. אבל הכומרים אשר אך תואנה בקשו לבצע את מזמתם הרעה לא נחו ולא שקטו עד ששבו לשימם במאסר. שם ענו את בשרם בענויים קשים, עד שלא עצר האחר כח ומרוב כאבו האשים את ראשי הקהלה בהריגת העבד, אשר באמת התהלך חי וקים באותו האי עצמו. וימצא בקרב היהודים איש רע ומשוגע אשר בקש להציל את נפשו מתוך המהפכה הנשקפה ליהודים. שם האיש הזה היה אשתרוק שיבילי. מה עשה? הלך לפני בית דין ויעיד כי ראה בעצמו איך שצלבו היהודים את העבד. אפס כי לא הציל את נפשו במלשינות הזאת, כי גם אותו שמו השוטרים במאסר. ואז יצא הקצף על כל היהודים. ויברחו רבים מהם להרים, וירדפו אחריהם ויביאום אסורים בנחושתים כפושעים וחטאים. ויצא גזר הדין על אשתרוק שיבילי ועל שלשה מחשובי העדה, כי ימותו בשרפה, ואולם אם יסכימו להמיר את דתם ידונו במיתת תליה, הנחשבת למיתה יותר קלה!

בעצם המהומה ההיא המירו כל אנשי

הקהלה את דתם. וכאשר ראו הכומרים כי בצעו את מזמתם, התעוררו לחמלה על ארבעת הנדונים על חטא שלא היה ולא נברא, וישתדלו כי יחיו את נפשם. וכן עשו השופטים ויוליכום בקול חוגג ובשירת הלל לאלהיהם לבית התפלה הגדול.

כה נכחדה קהלת ישראל העתיקה אשר בפלמה. כאשר נבא הרשב"ץ רבם הגדול כן היה, כמו שהוא אומר בעצמו: „ובשנת קצ"ה בא קצה של קהלת מיורקה".

ואולם, כנראה, הוא מרמז בזה על עיר פלמה הבירה לבדה, כי לפי עדות ר"י אברבנאל נגזרה גזירת גלות הרנ"ב גם על מיורקה... ואם כן בהכרח שהיו יהודים באיזה מקום באי הזה.

* * *

האם נכחד בזה שם ושארית לישראל באי אשר ברכו הטבע ואשר היה לקללה לבני עמנו?

והנה פה תתחיל הטרגדיה ההיסטורית הנוראה אשר רמזתי עליה ואשר תוכיח לנו, כי התמורה איננו כלל פתרון לשאלת היהודים במקומות שהם יושבים צפופים יחד ושהם נודעים בהם על פי מוצאם היהודי. מה שאירע לאנוסים בפלמה אירע באמת לאנוסים ברוב המקומות האחרים, אלא שבשום מקום אין החזון ההיסטורי המר והנורא הזה בולט וגלוי כמו באי הזה. שמעו ואל תתמהו.

אָמנם פרחה הנשמה היהודית מהשבט היהודי הקדמון אשר ישב בפלמה היפה, אבל לא סרה עד היום שנאת הגזע, לא חדלו עד היום הקנאות והשנאות השולטות בצאצאי האנוסים לרעה.

קשים היו יסורי הקדושים שנהרגו על קידוש השם. מרובים היו הצרות והענויים אשר מצאו את פליטי מיורקה שהלכו לאפריקה, אבל איזו קללה תוכל להשתוות לצרה המוסרית אשר מצאה את האנוסים אשר המירו ביום עברה וחרון? כי הנה נהיו פליטת יהודי מיורקה לקתולים נאמנים ויאבדו מתוך הקהל היהודי עד שלא נודע שום דבר על אדותם משנת קצ"ה והלאה, ואולם הם נשארו לדראון ולחרפה בספר החיים הממשיים המיוחדים לכל בן אדם.

כי העם אשר נשאר לפליטה ברחוב הכספים בפלמה נבדל לרעה מכל משפחות האדמה ויקרא לו שם לעג חדש, שם שואיתה (או חואיתה) עד היום הזה. מלבד החרפה והלעג אשר נשאו מיד הנוצרים לא נקו מרדיפות במשך דורות רבים. בתחילה יסדו הכומרים אינקויזיציון גם בפלמה ויתחילו לקצות בחשובי ה„רחוב", לשרפם חיים ולהחרים את רכושם. אז התחסדו השואיתה יותר מן הנוצרים האמתים, היו לקתולים יותר אדוקים משכניהם. המה נשאו את הצלב ביד רמה ויתפללו בקול רם, עשו מבניהם כהנים ונזירים ומבנותיהם נזירות. אחר חדלו מאכול כל בשר מלבד בשר החזיר אשר היה לעיקר אכילתם. אבל כל זה לשוא. קללת היהדות ולא ברכתה רובצת עליהם עד היום הזה. ובאמת אף בימי שפלותם לא נכרו אותות הגזע. הם פועלים חרוצים, ביחוד בכסף ובמתכות, מצוינים בטהרת חיי המשפחה כאבותיהם לפנים, ובכל זאת בגוים לא התערבו, כי לעולם לא יסכים „נוצרי ישן" לתת את בתו לשואיתה נבזה.

מחבר ישועי וגארא שמו, אשר היה ריקטור הסימינא־

ריום של „הרציון" בית קודש, נחלת ישראל שנהפכה לזרים, מספר בספרו הספרדי „נצחון הדת" את כל אשר סבלו האנוסים השואיטה במשך הדורות האחרונים משנת הקצ"ה והלאה.

ההמון היה מבזה אותם בכל עת ורגע וסורו טמא היו קוראים להם. הכהנים היו נותנים להם תשובות וסגופים לכפר על עון אבותיהם רוצחי המשיח. את חשוביהם חשדו במינות, בצדק או לא בצדק, וישרפום חיים, למען יוכלו להחרים את רכושם.

השואיטה היו השעיר לעזאזל לכל תושבי האי. כשהתקוממו האכרים נגד אנשי העיר התנפלו ברחוב ויעשו הרג ביהודים. כשהיה גדוד צבא מקבל פקודה ללכת לספרד למלחמה, היו שוללים אתה, כמו שעשו ליהודים כך מנהגם עם האומללים האלה.

לשוא התאוננו האנוסים למלכי ספרד על תעלולי העם והכומרים. המלך קרלוס השלישי שלח אמנם פקודה, כי לא יבזו את השואיטה, כי על כן „הם אנשים חרוצים ושוקדים על עבודתם ומכובדים". ויצוה להעניש את מי שיקרא להם בשם שואיטה.

לשוא שרפו השואיטה את ספר הזכרונות לאינקויזי־ציון אשר בו באה רשימת המשפחות שנשרפו על „מינות היהדות". בעיר הקטנה הזאת ידעו התושבים לספר בעל־פה את שמות המשפחות שמבניהן נתפסו במינות ויענשו, זכרון של חרפה לדורי דורות לכל בני המשפחה.

וכאשר התרבו המשפטים והשריפות על חשד מינות במאה הי"ז, שכרו אנוסים רבים אניה אנגלית (זה היה

בימי מלוך קרלוס השני בספרד) ויאמרו להמלט בנפשם, אבל גם מן השמים לחמו נגד האומללים האלה: סערה קמה בים ותשלך את האניה אל חופי מיורקה. הנמלטים נתפשו וישימו אותם במאסר ואת כל רכושם החרימו ובמחירו בנתה האינקויזיציון היכל כמו רמים המתנוסס בעיר עד היום הזה...

המאורע הזה יוכל להוכיח, כי במאה הי"ז עוד היה חי רגש של יהדות בעורקי האנשים האלה. אבל האם באמת לא נסע יתדם היהודי בהם עד היום הזה?

השאלה הזאת נקרה במוחי מאז פגשתי באחת מערי מרוקו ספרדי אחד אשר בני ארצו העידו עליו, כי מילידי השואיטה הוא. הוא סוחר חשוב וקתולי, אבל מתקרב ליהודים.

בסבתה (סיוטא) חוף ספרד במרוקו מנגד לגיברלטר, שם יושבים גם כן מתי מספר של שואיטה. שנים מהם פגשתי והם משתמטים מהזכיר בשם יהודי או את היהדות, אבל בעניני עסק הם משתתפים בחפץ לבם עם יהודים... קשה היה לי להציל מהם דבר על דבר יחוסם לדת אבות אבותיהם. הרדיפות והצרות שמו מורך בלבם.

ראוי להזכיר, כי מחוץ לאיי הביליארים אין רשמי שנאה ובוז ידועים לשואיטה, ורבים מהם זכו לעושר ועלו לגדולה. ואומרים עליו על מאורה, מי שהיה ראש הממשלה, שגם הוא הנהו מבני השואיטה, והאיש הוא משמר וקתולי מאין כמוהו...

סופר ספרדי מספר, כי אכרי מיורקה יראים את השואיטה. הם מאמינים, כי הם מכשפים ויש להם זנב מאחוריהם. מעשה ואחד מהם קנה בית שדה, ויהי

כאשר בא לגור בו, וישימו האכרים בו אש וישרף הבית. והשואיטה נמלט בדרך פלא וישב בבושת פנים העירה.

את בניהם של השואיטה אין מקבלים בבית הסימי־נריום לכהונה, ואין מתחברים עמם ואין מתחתנים עמם, עד אשר קשה למצוא קבוצה של יהודים טהורי הטפוס כבני השבט הזה.

כזה הוא גורל האנוסים אחרי עבור כחמש מאות שנים של שמד, קנאות ושנאות. בהתרגשות עצומה ובחמלה מהולה בזעם התהלכתי ברחוב הכספים העתיק והמשונה. ראיתי בתים בטעם המוירים, נקיים ומשוחים בצבעים בהירים; ראיתי אנשים משיחים בקול רם בחנויות; ראיתי את הנשים צופות דרך הסרג החוסם בעד ההולכים הרוצים להביט בחצר הפנימית. ואחרות עוד מתהלכות בחוץ עטופות הסדין הכחול המיוחד לנשי המקום. כל רואיהם יכירם על פי אותות הגזע. הכרת פניהם הלא יהודי הוא, הטפוסים יהודים הם; הנשים הצעירות הן יפות ולבנות כחלב, דומות לנשי היהודים אשר בטנגיר, והילדים מצטיינים בפניהם החיים, בעיניהם הפקחות.

אבל איככה אדבר עמם, איככה אתודע להם כאח, ואני הלא מזכיר עון ומעורר פצעים אהיה לנדחי גזע ישראל אלה.

ילדה קטנה, לה עינים גדולות, שחורות, שערות שחורות, פנים לבנים עגולים ומלאים, עמדה להסתכל בנכרי. נתתי לה מגדנות ואברך אותה בשלום. היא הביטה בי, התאדמה ותברח...

ולא קם בי רוח להשאר עוד ואמהר גם אני לשוב, זכרתי כי האניה מחכה לי...

וכשהפליגה האניה, ואני רואה את עיר התמר היפה על ההר הנשפה, מלאתי רוח מרי ודאבון עד בלי די. שאל שאלתי את נפשי: למה הועידה ההשגחה את האנשים האלה למפגע לה? ועוד ידה נטויה. בני אָדם העלובים האלה מה חטאם ומה פשעם יותר מכל האדם אשר על פני האדמה? יסורים אלה, שפלות, צביעות, שנאות ובזיון כבוד האדם, כל המכות שלא כתובות בתורה, למה באו כתומם על האומללים האלה, הסובלים מחטאת אבותיהם אשר עברו על פקודת: יהרג ואל יעבור?

וימים רבים אחרי כן, בכל פעם אשר נגעו מכירי הספרדים בשאלת השואיטה ובמצבם המר, שאלתי את עצמי: מי יודע אם לא לעת כזאת בשעת הגאולה תחיינה גם העצמות היבשות האלה; מי יודע אם לא הותירם אלהי העברים לפליטה בתגרת קנאת הנוצרים למען יקומו בני בניהם בדור אחרון וישובו ליהדות. כי הנה התעוררו מעין נחומים ורחמים ליהודי ספרד בקרב טובי עם ספרד, כי הנה נחה רוח חסד ונדבה על רבים מצאצאי עם האינקויזיציון, ומי יודע מה ילד היום הגדול העתיד לבוא...

כזאת הגיתי לבא לפומא לא גליא. עד שבא לידי ספור כתב הסופר הספרדי הער לכל שאלה לאומית, ובלסקו איבנים שמו. שם הספר הוא „המתים מפקדים". תוכנו לקוח מחיי השואיטה שהמחבר בתיחס אליהם בחבה. הוא מתאר חיי סוחר נכבד מבני השואיטה ממשפחות ואלם אשר בחר בה אציל אחד שירד מנכסיו להתחתן עמה. ואולם בני משפחתו וידידיו לא יכלו לראות בחרפה

שישא על משפחתו ועל כבוד אבותיו הקתולים הטהורים בשידוך הזה ויערערו עליו בכל מאמצי כחם. ועוד לא נוכח הספרדי עד אשר התעורר הקפיטאן רב החובל פאבלו וואלס, דוד הנערה, להסב את לבב האיש מעל השידוך הזה. הרעיון המושל בספור הוא, כי המתים הם ערבים בעד החיים, כשם שהשואיטה נשאר יהודי בשביל שהוא בן בנם של יהודים, כך „הנוצרי הישן" נשאר נוצרי טהור ולא יבוא בקהל עם הנוצרים החדשים. חוק הוא בתולדות האדם, כי החי תלוי במתים שחיו לפניו.

ואולם בכח ערבות המתים בעד החיים הזאת, מעביר לפנינו המספר טפוס של שואיטה שהוא חדש במינו וראוי הוא שנתעכב עליו. פאבלו וואלס הוא קפיטאן של אניה, שעבר ארצות רחוקות והוא איש משכיל אשר התבונן גם לחיי היהודים ויראה כי אין לו להתבייש בו. אף על פי שנתגדל בסביבה קתולית וישאר רגיל בדעות הנוצריות, הוא מדבר כבר בשפה חדשה, נחה עליו רוח החופש ויתעורר גם בנדח הזה רגש הכבוד של הגזע היהודי.

הלא כה ישמיע דבריו:

— ומה בכך, אני שואיטה? אני יהודי? אם כן אני אחיהם של ישוע ושל פולוס ושאר קדושי אלהים, שהנוצרים משתחוים להם בקודש. אם כן אני בן זקן־העמים, בן בנם של האבות? היהודים הם העם הראשון בעולם, העם הנבחר באמת. צא וראה את ערכם בעולם, כמה מהם יש גדולים ומכובדים!...

— לפעמים אני חושב כי טוב לעזוב את הסלע הזה

וללכת אחרי היהודים במקומות פזוריהם ואז נהיה שאננים, נהיה חשובים ומכובדים !...

אינני יודע איזה רוח נחה על הסופר הספרדי בשימו את דברי הגעגועים ליהדות בפי גבורו. עוד לא נתברר לי אם יש תנועה של שיבה ליהדות ושנאה לנצרות בקרב צעירי השואיטה, או בקרב שאר שבטי האנוסים אשר לקחו אזני שמץ על אדותם במקומות רבים. אבל השכל מחייב, כי כזאת יהיה, אם אך יפקחו עיני האומללים וידעו כמה סבלו ועל מה סבלו ועל ידי מי סבלו. אפשר שהספור שכתב הסופר הספרדי הוא עצמו יהיה הגורם הראשון לתחית ההכרה היהודית. מי יודע אם לא שמרה ההשגחה על טהרת הגזע של העלובים האלה למען ישובו באחרית הימים אל עמם ואל מולדתם...

אראנו את היום ההוא ולא קרוב !

האניה הרחיקה מחוף פלמה, ואני עמדתי על הספון זועף ומשומם. וכל הזמן נסר במוחי הכתוב הנמרץ :

— כעל גמולות כעל ישלם, לאיים גמול ישלם. כעל ישלם חמה לצריו גמול לאויביו, לאיים גמול ישלם.

ז.

במצר־ים גיברלטר.

אם האוקינוס הוא רהב, חית שחץ גדולה וכבירה, ים התיכון הוא ראשה, וגרונה הוא מצר־ים גיברלטר.

תעלת המים הצרה הזאת היא הצנור המשקה את הים התיכון, ובלעדיו היו מימיו מתנדפים עד שכולו היה ליאור של מלח. במקום היותר צר סמוך לטריפה נמצאה „הנקודה המרוקאית", והיא מעין כף, אשר שם מדת השטח בין אירופה ובין אפריקה הוא כ־12 קילומטר. זה מקרוב חשבו חכמי ספרד ומצאו כי במאתים מיליון דולאר אפשר לחפור מנהרה אשר תחבר את שתי היבשות הגדולות, למען יוכלו ללכת ברכבת מלונדון ועד קפלאנד. בדורותינו נהיה המצר הזה לבריח בין המזרח והמערב, ובו יעברו כל האניות ההולכות לאמריקה או לאפריקה הדרומית.

ואולם הקדמונים אשר הסכינו לעבור באניות בים התיכון אשר יבשה ואיים יסובבוהו מכל עבר והאניה תוכל לחתור אל היבשה הקרובה פחות או יותר, היו מפחדים לעבור את המצר הזה. מעבר מזה נפתח לפניהם עולם חדש האין־סוף הארצי אשר את חוקותיו לא ידעו. המה ראו את חזון גאות ורדת המים פעמים ביום, המה חזו את השנויים במהלך הרוחות וביחוד את העדר היבשה במרחק רב וייראו וישתוממו ויאמרו, אין זאת כי

אם קץ העולם, ירכתי שאול, על כן לא נועזו הספנים לעבור את מימי המצר, ויספרו הגדות ונפלאות על אדות המים הרבים והזידונים אשר מעבר לו אשר כל השומע אותם תצלנה אָזניו...

ואולם נמצאו בני אָדם אשר ידעו לחבר אמונות תפל ורוח מעשיי גם יחד, וישתמשו בפחד ובמורא של האחרים — ובהם גם היונים הקדמונים, — להיותם מושלים לבדם במבואות הים הזה, והם בני צור וצידון. המה ראו במבוא המצר שני צורים גדולים מקבילים זה לזה. האחד נקרא בפי הקדמונים בשם קלפי, הוא גיברלטר כיום, השומר על מבואות אירופה, והשני נקרא בשם עברי א ב י ל ה מצד אפריקה. שומרים היו על מוצא האוקינוס ועל כן כאלהים היו בעיניהם. ויש לשער, כי אפילו השמות י כ י ן ו ב ו ע ז של עמודי שלמה היו מתאימים לשני סלעי ים גיברלטר.

את הסלעים האלה הקדישו הכנענים למלקרת, שרה של צור, ותחת חסותו התחילו לעבור את מצפוני האוקינוס ולהרהיב עוז בנפשם להרחיק עד קצות חופיו מצפון ומדרום, כי עוזרם מלקרת אלהיהם ויהי להם לסתרה ולמגן, כמו שהיו אומרים בכתבותיהם.

היונים אשר קבלו מן הצורים את מסורותיהם וייפו אותם בבדאות כיד הדמיון החזק עליהם, היו מספרים ככה את דבר הגלות האוקינוס האטלנטי:

ויהי היום ויאהב ציוס (או יופיתר) את אלקמינה היפה אשת המלך אמפיטריון, שר של ים, ויולד ממנה בן ממזר הוא הרקולים הגבור (הרקולים הוא ההתאמה היונית של מלקרת). והרקולים היה כדרך הממזרים ילד חרוץ ובעל כשרונות עד מאד. ותקנא בו הירא אשת

ציום ותצק לבעלה כי ירדפהו עד כלה. וכה לא רפתה האם־החורגת ממנו כל הימים, אפילו כאשר גדל ובא בימים וישא אשה ויולד בנים. ויצר להרקולים מאד וישתגע מרוב צרה ויאוש ויקח את בניו וישליכם באש וישרפו חיים. ויהי כאשר התרונן מתמהונו וירא את המעשה הנורא אשר עשה, וימהר וילך לדלפי, עיר הכהנים, לבקש מן הקוסמת היא הפיתיה תשובה על עונו הגדול. ותשים עליו הכהנת שתים עשרה משלחות קשות אשר אם יעשה את כולן, יתקן את חטאו ויכופר לו.

ויעבור הרקולים הלוך ונסוע בארץ הערב (אירופה) ובארץ האטלס (מערב אפריקה) ובכל אשר פנה עשה גבורות ונפלאות, הלא היא כתובה בספרות יון הקדומה. ויהי כאשר נגזר עליו להביא את תפוחי הזהב אשר בגן ההספירידים (ספרד) בקצה האטלנטי, בארץ ממשלת הנשף והחושך, כלומר בארץ מבוא השמש והשאול, ויגיע עד החוף של גיברלטר ולא היה דרך לעבור אל הים, ויתקע את רגליו המוצקות בצורי המקום ויקרע את האדמה בידיו הכבירות ויפתח הים ויהי למצר־הים עד היום הזה. על כן יקראו לשני הצורים אשר מעברי התעלה בשם „עמודי הרקולים" עד היום הזה.

האגדה הזאת שאינה אלא הד־קול ספורי הצורים, מלמדת אותנו שני דברים: כי הרקולים או מלקרת שר צור הוא אשר נתן דרך בים ונתיבה במים רבים לפני ספני הצורים לעבור את האוקינוס האיום, וכי גני ההספירידים של הקדמונים, או ספרד בעברית ובכנענית, נזכרו כבר אָז ביחס לקצות תרשיש או חצי

אי הפירנאים. לפי זה ידעו קדמונינו מה שעשו בתתם את שם ספרד לארצות מצר הים הגיברלטרי...

שני עמודים, שני מזבחות היו עומדים על סלע קלפי ועל סלע אבילה מקבילים זה לעומת זה, והיה כל ספן אשר יגיע לקצה הים שלנו, יטהר ויתקדש ויקריב קרבן, ואחר יוסיף את דרכו במים רבים עד סבבו את מצר הים בואך חוף קדים. וימצאו הספנים כסף ובדיל ומיני מתכת יקרים ויסדו בתי מכרה ובתי מלאכה בכל חופי הימים מסביב. ממזרח לו נמצאה העיר היפה מלחה היא מלגה היום. בעיר הזאת נולד החולם העברי המשורר ר׳ שלמה בן גבירול, אבל בימיו כבר נשכח זכר הכנענים בארץ עד כי קראו לשם העיר בעברית מלקה, אפס כי מלחה שמה לפנים, כי שם היה מקום „ממלחת" דגים או תחנה למלחים.

ועל חוף אפריקה על ראש כף נשפה נמצאה עיר הכנענים הגדולה קרית־שבעת. העברים הקדמונים היו אומרים, כי את העיר הזאת יסד שם בן נח (עי׳ ס׳ יוחסין), ואל תהי שיחת חולין זאת קלה בעיניכם. מסורה היתה ליהודים יושבי קרית שבעת היא סבתא, כי נבנתה העיר על ידי שבעה אחים קדושים שבאו מן המזרח ושדברו בלשון עבר. על פיה מסורה הזאת קראו הרומיים לסבתא עיר „שבעת האחים" Septem fratres ותהי שמה Septa עד היום הזה. אפס כי האגדה שנתה צורה בפיות בני ישראל. בעיר סאפי הקדמוניות אשר על שפת הים האטלנטי מראים היהודים עד היום את קבר שבעת האחים הקדושים בני זמרא אשר מתו באורח פלא מאד והם ממשפחת הרדב"ז היו...

האגדה אָמנם היא פושטת צורה ולובשת צורה, אבל את מקומה לא תנח, כי קנין המקום היא ועמו יחד תאריך ימים לדורי דורות.

והלאה מזרחה, על שפת הים מעבר לסבתא במפרץ יפה, נמצא קבר יהושע בן נון. יהושע זה רדף את הכנענים עד פה, וכאשר עלתה נשמתו למרום נקבר גופו במקום הזה. ואין זה יהושע בן אָדם ממש, כי אם ענק דומה להרקולים, אָרכו עֶשרים אמה. עד היום יבואו היהודים והישמעאלים מנדרומה והגליל (במערב אלגיריא) להשתחוות על הקבר המדומה של יהושע.

ולא לבדו ישכב למנוחות גבור ישראל זה, כי אם גם נון אָביו הוא קבור במערה אשר מנגד צופה פני הים.

על כן לא יאכלו בני ישראל אשר בטנגיר ובתטואן ובסבתא דגים מדגים שונים, כי השם נון שפתרונו דג נתן מקום במשך הימים ליצירת אגדות מאגדות שונות על יחס הדגים ליהושע ומשה...

עדות האגדות האלה כי בני ישראל הקדימו לבוא למקומות האלה בימי קדם קדמתה.

של נעליך הנוסע! המקום הזה אשר תדרוך כף רגלך בו הוא מקום קדומים. אגדת בני צור ואגדת הגולים מירושלים, בד בבד תשאינה. לא רק אנשי חירם הגיעו הנה, כי אם גם אנשי דוד ושלמה. מימי קדם ועד היום מספרים, כי פה הגיע יואָב עם צבא דוד בהכותו את הפלשתים. ויש שהיו מראים את האבן אשר עליה היה חקוק שם: אדונירם אשר על המס למלך שלמה!

מהיכן התפתחה אגדת קדומים זאת? אין זאת כי

אם אמת בפי אבותינו אשר בספרד, אשר התיחסו ליוצאי ירושלים בימי קדם. אין זאת כי עוד בימי הנביאים נמצאו גלות החל אשר היו כנענים וסוחרים עד ספרד! ובא האות לזה, כי כבר בימי הרומיים ישבו יהודים משני עברי מצר ים גיברלטר, כי רבים מהם היו ספנים, סוחרים, יוגבים ועובדי אדמה. ועוד זאת, כי גדודי אנשי צבא מדת ישראל נמצאו על גבולות הררי מרוקו מזה ובארץ הבסקים בפירינייאים מזה...

יפונו החוקרים, הבלשנים, המבקרים, אבל אין ספק בדבר, כי הצורים שהיו סוחרים ואנשי תעשיה, הוציאו את בני ישראל למושבות הרחוקות ויושיבו אותם בתור אומנים, יוגבים ושכירי מלחמה בארצות מושבותם הרחוקים בכל קצות הים התיכון.

אין הדעה הזאת מדע היסטורי מדויק, אבל יש לה על מה שתסמוך והעתיד אשר יגלה את שפוני טמוני הקדמוניות אשר רבים מהם כבר נתגלו לנו, יורה דרכו בנבכי סתר העבר הרחוק ההוא!

ואולם מה שברור, מה שידוע הוא, כי בני צור אשר בטחו במלקרת אלהיהם לא הסתפקו במה ששמו משמר על שני עמודי הרקולים, כי אם שלחו את נטישותיהם בארצות הים האוקינוס הרחק מן החופים. בכל אשר תפנו תמצאו עקבות מושבות הכנענים; בכל הערים אשר מסביב להרים שבהם חצבו כסף, בדיל ונחושת. למשל, ק ר ת י ה היפה אשר במעלה הדרך מחוף מלגה; מדינה סידוניה או קרת־צידון אשר בדרך קדים, אלורה הנאה בהררי מלגה.

ועל חוף הים, בעיר אלגזירס אשר במפרץ גיברלטר

והלאה מזה דרומית למדינה סידוניה, נמצא אי (או כף) טריפה, ואי קטן הסמוך לו, הוא הקרוב לחוף אפריקה, וביום בהיר הנקל לראות מטנגיר את רמת ספרד עד הררי ירח (סיארא די לא לונה).

ומעבר למצר בקצה חוף האטלנטי נמצאה עיר קדומים הקדמונית היא קדים. כל הסופרים הקדמונים מעידים, כי העיר הזאת נבנתה בימים קדמונים על ידי אנשי צידון. יש שחושבים אותה לעיר עתיקה מימות השופטים. בכל אופן גלוי וידוע הדבר, כי בימי התנ"ך היתה קדים עיר החוף אשר מעבר לתרשיש, המאסף לכל הספנים המרחיקים נדוד לעברי האוקינוס. בימינו נמצאו מטבעות בכתב עברי־צורי אשר יראו לנו כי העיר נקראה בשם העברי הגדר ומזה נשתבש השם היוני גדים וגדיר ויהי לקדים בימי הערביים והנוצרים.

העיר קדים היא צופה פני הישימון של מים, הוא הים האטלנטי. בכל רחבי העולם אין לכם מקום מוכן לגדולות ולנצורות כעיר החוף הזאת. בימי ירידת צור משלו בני קרתגו בעיר קדים ותהי למרכז לפעולתם הספנית והמסחרית בים האטלנטי.

בערך שנת 500 יצא צי אדיר מקרתגו והמפקד היה חנן ממשפחת מגן המפוארה, ויעבור את כל חופי מורטניה ויסד שם מושבות, ויתעכב בעיר קדים, ומשם הלך לנסוע הנגבה ויגלה את חופי אפריקה עד סנגאל והקו המשוה. זכר הנפלאות אשר ראה בנסיעתו זאת ואת החידושים הגיוגרפיים אשר ראה שם, הלא הם כתובים לזכרון בספר.

בעת ההיא יצא אחיו מגן בצי אדיר מקדים ויעבור

הלוך ושט צפונה את כל חופי תרשיש או ספרד האט־לנטית, ויסובב את חוף הים הביסקאי, ויגלה את כל חופי גליה ויגיע עד אירלנדיה הרחוקה. ובזה נגלתה אירופה המערבית לבני ים התיכון. ויחד עם זה נקשרו כל עמי הים האטלנטי בקשר אמיץ לתרבות הים־תיכונית...

עברו כאלפים שנה, ובשנת 1492 עזב קולומבוס בראש שלש אניות את קדים ויסע הלוך ונסוע המערבה ויגלה את הארץ החדשה, ובזה נפתחה אמריקה לפני בני אירופה ויבואו ויאחזו בה וירחיבו את מקום „בית־סוהר העולם".

ואולם המקום המזומן לגדולות הזה הוא גם מקום מוכן לפורעניות לעם ישראל.

שתי פעמים עשו בני ישראל את הנסיון להתערות כאזרח רענן על גדות הים הגיברלטרי. פעמים האמינו כדברי המשורר, כי „בארץ השפנים שם ישבו שאננים" ושתי פעמים בא גזר דין התולדה ויעד בהם את הכתוב: „ובגוים ההם לא תמצא מנוח!"

ימים רבים ישבו בני ישראל שאננים בקצות ים תרשיש. המה ישבו שם מימי גלות בבל בתור חברים ושכנים לבני צור וכנענים עד ספרד. הם התערו בארץ בתור אכרים, יוגבים, אומנים ואנשי מלחמה. כאשר סר צל תרשיש מעל הארץ ותקרא בשם איבריה ותהי למדינה רומאית, השלימו בני ישראל עם הרומיים וישבו בארץ ויעשו חיל בה.

אבל כאשר התגברה הדת הנוצרית בימי מלוך הוויסטגוטים הגרמנים אשר קבלו עליהם את דת

הקתולית, היתה עין הכומרים לרעה בישראל. הם קנאו בעושר היהודים ובדעתם הרחבה והפקחת. הם קנאו באמונה אשר האמינו בני עם הארץ ברבני ישראל עד אשר אותם לבד היו קוראים לברך את השדות כי יתברכו בשנה טובה. הם התקנאו בספנים היהודים אשר מן המאה הרביעית והלאה משלו במבואות הים התיכון...

ויסיתו הכומרים את המלכים אשר מלכו בתולידה ביהודים. בשנת 589 התחילו הרדיפות נגד היהודים אשר נמשכו במשך יותר ממאה שנה, כימים אשר האריכו הרדיפות בספרד שמונה מאות שנה אחרי כן עד הגרשם כולם. ויברחו בימים ההם יהודים לאלפים ולרבבות למוריטניה הסמוכה היא מרוקו, והנשארים נטל עליהם לבחור בין גלות ובין שמד ורכושם יחרם למלכות. ולא עוד אלא מי שהסכים לעזוב את הארץ אחת דתו להכותו מאה מלקות. כה נמשכו הרדיפות והשמדים במשך יותר ממאה שנה. היהודים נדונו בגלות או בשמד, במלקות או במכירה לעבדים, את כרמיהם ושדותיהם לקחו מהם ואחר גם את בניהם שללו מהם וימסרום לטבילה כמעשה שעשה מנואל המלך הרשע בפורטוגאל כעבור כתשע מאות שנה.

בשנת 642 התיר המלך לאנוסים לשוב ליהדות, וכעבור עשר שנים המריצם לשוב ולהתנצר. בשנת 672 היתה להם הרוחה כמעט, אבל הרדיפה הקשה מכל היתה בשנת 681. כתשעים אלף יהודים המירו ביום צרה והנותרים ברחו למוריטניה.

ובימים ההם אין מלך במערב אפריקה, וכל שבט היה יושב לבדו. וימצאו במרוקו שבטים עברים חפשים,

כמראה אשר ראינו בחצי אי ערב בימי מחמד. ויהי כאשר באו יהודי ספרד הנאורים והמשכילים אל היהודים השוכנים בין הפלשתים (כה קראו לברברים יושבי אפריקה) ויעוררו בקרבם רוח מרד ונקמה על דם אחיהם השפוך, על נפש עולליהם הגזולים ועל כבוד אלהיהם המחולל בעיני הגוים, ויועדו ראשי שבטי ישראל במרוקו וגולי ספרד ויגמרו אומר לכבוש את ארץ ספרד מיד הויסטגוטים אשר היו אָז בשפל המדרגה. ויהי דברם בסתר עם אחיהם האנוסים אשר בחצי־האי ויגבילו את היום שבו יבואו יהודי אפריקה באניות לאי טריפה, ויהיו להם האנוסים מעירם לעזור. זה היה בשנת 693—694 לנוצרים.

הכל היה מוכן וערוך סוף מעשה במחשבה תחילה. ואולם לא חסרו מלשינים גם בעת ההיא, ביחוד בין המומרים, כמו שרבו גם בימי גזירות ימי הבינים המאוחרים. ויגלו המלשינים את דבר הקשר למלך אגיקה, וימהר ויקרא לעצרת הכומרים בתולידה ויספר להם, כי היהודים חושבים מחשבה להפוך את ספרד למדינה יהודית. הכומרים עשו את עצמם כאילו גבו עדות ויקוים הדבר ויגזרו להחרים את רכוש כל היהודים, לשלול מהם את בניהם ולמכור אותם לעבדים...

כה בא הקץ לישוב היהודים בספרד, אפס כי שרדו מהם בערים שונות רבים ונכבדים, בעוד אחיהם אשר נמלטו למרוקו צפו ליום נקם ושלם.

בעת ההיא כבשו גבורי ערב, ובראשם מוסה הגבור, את ערי מרוקו הצפונית. וירבו היהודים לעוררם, כי יחישו לעזרת אחיהם הנמכרים לעבדים אשר בספרד. ויהיו בין גבורי ערב שרי צבא יהודים, מהם משבטי

היהודים אשר בברבריה (כמו קולאן היהודי הראש, שני בני המלכה היהודית אל־כהינה, אבל הם, כנראה, כבר השתמדו), וגם מפליטי יהודי ערב אשר ברחו מחרב המושלמנים התקבצו באפריקה. ויהי ביניהם איש חיל רודף אחרי גדולות ושמו טריף (טרפון?) אשר התיחס (כמו שהתיחסו רבים מיהודי תימן) לשבט שמעון בן יעקב.

ויועצו הברברים והיהודים לשוב ולבצע את מזמתם לרשת את ארץ ספרד.

בשנת 711 עלה טריף בן שמעון היהודי על כף טריפה באניות (כבר אמרנו, כי רוב הספנים בעת ההיא היו יהודים) ויתפוש את האי ואת המצודה, על כן נקרא הכף היותר קרוב לאפריקה ונקודת אירופה היותר דרומית בשם טריפה, זכרון לגבור מישראל אשר הראה בו גדולות ונצורות, אשר פעלו על מהלך כל ההיסטוריה.

כבוש טריפה היה האות לישמעאלים וליהודים. ויעזבו את טנגיר, ויכבוש מוסה הגבור את ההר והמצודה אשר מעבר לטריפה ותקרא על שמו „ג'בל מוסה" עד היום הזה.

ויעלה טריק הגבור על אלגזירס ויכבוש את סלע קלפי ויקראהו ג'בל אל טאריק על שמו, ומזה עשו הספרדים בהברה משובשת את השם גיבראלטאר, זה שם המצודה עד היום הזה.

ויהיו בין הכובשים אנשי חיל יהודים רבים. ובא האות לזה, כי את כל הערים הגדולות אשר כבשו הערביים הפקידו ביד חיל משמר של יהודים לשמור

עליהם. ככה עשו לערים הגדולות מלקה, קורדובה, תולידה, לוסינה (נקראה בשם עיר היהודים) ועוד.

ואולם אך התבצרו שרי הערביים בספרד ויחזיקו שם מעמד, לא זכרו את חסדי היהודים ועזרתם. הם הביאו ערביים במספר רב מסוריה לשמור על הארץ ולמשול בה, וליהודים לא היה כל שכר, כי אם להפך, הם שמו עליהם מסים קשים ויתחילו לרדפם ולהשפילם.

כראות גבורי ישראל את הבגד אשר בגדו בהם חבריהם המחמדים אשר בלעדם לא יכלו לרשת את ספרד, ויצר להם עד מאד. אז יקום שר הצבא קולאן היהודי (בשנת 718) ויאסוף סביבו מגבורי ישראל ויתבצר בהרי קסטיליה ויתאמץ לקרא דרור לבני דתו, ולא הצליח, כי נספה במלחמה.

ראה זאת שר צבא יהודי אחר, אשר הוא היה המתחיל בדבר כבוש ספרד, הוא הגבור טריף לבית שמעון, ויבאש בערביים ויעזוב את הארץ וילך למורטניה ויקבוץ סביבו משבטי הברברים וייסד את ממלכת ברגואתה אשר ארכה ימים כשלש מאות שנה. ויקם בן בנו צליח ויתן להם תורה חדשה והיא מעורבת מתורת ישראל ומאמונות הבל של הגוים, ותתקיים הדת כל הימים אשר מלכו צאצאי טריף על חבל מערב מורטניה עד ראשית המאה הי"א.

והיהודים אשר בספרד נכנעו ויניחו את כלי זינם מידם ויתמכרו למסחר ולתורה ולתעודה עד אשר היתה ארץ ספרד למרכז לתורה ולחכמה ולשירה במשך ימים רבים...

ויארכו הימים ויקומו מלכים קנאים בקרב המחמדים

וירדפו את ישראל וירעו ויציקו להם עד חרמה, עד כי האלמווחדים הקנאים הרשיעו לעשות, כי הם השמידו במאה הי"ב את כל קהלות ישראל אשר באנדלוסיה או דרום ספרד. לא נותרו כי אם אנוסים רבים... ויצא כבוד אנדלוסיה וחכמיה כל הדרה אשר היה לה. בשנת 1292 תפש סנטשו הרביעי מלך קסטיליה את מפרץ אלגזיראס מיד הערביים וישובו היהודים לשבת בדרום ספרד. ובשנת 1462 לכד גוזמאן הטוב, והוא שר חסד, את מדינה סידוניה וכל הערים אשר מסביב לה. ויהי בשנת 1473 כאשר התחילה האינקויזיציון להרבות שמות בקרב האנוסים באנדלוסיה, ויבואו צירי האנוסים ובראשם פידרו די הירירה אל הדוכוס די מדינה סידוניה אשר ישב בשיביליה ויבקשו כי ימסור ביד האנוסים במחיר רב את מצודת גיברלטר להשגב בה מפני הקנאים האורבים לנפשם. השר החסיד נאות להם. ומי יודע, אם לא היה נפתח בהתגשמות הרעיון הזה פתח להצלת כל אנוסי ספרד ואפשר גם כל היהודים אשר בספרד. אבל הכומרים וההמון העבירו קול, כי היהודים חפצים להתבצר בגיברלטר למען יתנו יד למרוקנים וימסרו את ספרד כולה בידם. וישמע האספסוף ויתנפל על האנוסים אשר נועזו ללכת לגיברלטר ויהרגו מהם רבים בדרך בואך לעיר פלמה אשר באנדלוסיה.

כה הופרה עצת האנוסים אשר יזמו בפעם האחרונה לשים להם יד ומצב על פרשת דרכים, בסלע גיברלטר הצופה פני הימים...

וישאר מכל גדולת ישראל וזכר גבורות גבוריו בימי קדם רק סימן לדורות אחד בלבד, הוא השם ט ר י פ ה.

שאר נשאר לזכרון בכף הבולט, הנקודה הכי קרובה לאפריקה ולים .האוקינוס, צופה פני העתיד.

בשנת מזר"ה ישראל גלו בני ישראל מספרד כולה, ובמשך מאתים שנה ויותר לא נועז איש יהודי להראות בחופים אשר מעבר לעמודי הרקולים.

אבל לא לעולם חוסן.

ח.

עיר גיברלטר.

בפנים מפרץ ים סבתא, לרגל הר ירוק, משתרעת הרחק כשתי שעות מן הים עיר יפה בנויה בנוה, היא תטואן. כאשר גלו בני ישראל מספרד קנו מספר משפחות מאת הישמעאלי מושל המקום את הזכות לגור בעיר הזאת הצופה פני ארץ ספרד, ארץ גדולת אבותיהם ומרודיהם.

הם היו מבני קסטיליה ועד היום הם מתגאים במוצאם הספרדי הטהור. בית־החיים שלהם הנמצא בשפוע ההר אשר מצפון הוא מכוסה מצבות ישנות אשר עלתה עליהם חלודה ואי אפשר לקרוא את הכתובות, אבל קבלה ביד אנשי המקום, כי בשורות הראשונות במעלה הקברים נקברו כמה מחכמי קסטיליה מדור הגירוש.

כחוק ליהודים במרוקו ישבו יהודי תטואן במלאח, ערי מוקפת חומה לבדה. שמה בנו את בתיהם בטעם בתי ספרד, שמה שמרו מכל משמר על שפתם הספרדית וינצרו את כל המנהגים ואפילו את המלבושים השחורים הסרוחים אשר הביאו עמם מקסטיליה. שמה היה גם מרכז לתורה ולקבלה ברוח חכמי ספרד האחרונים.

קהלת תטואן היתה למצודה למסורה הקסטילאית הטהורה ולמרכז לרוח הספרדי בקרב בני ה„מערב".

אָמנם גם בקרב יוצאי ספרד אשר באגדיר, בקצה הדרום ובשאר ערי החוף האטלנטי נמצאו סוחרים ורבנים מיוצאי ספרד, אבל שם בטלו הגולים ברוב התושבים ילידי מרוקו מאָז המדברים ערבית. ויהי כאשר התחילו אניות הולנדיה ואנגליה לשוטט בים התיכון הרבו יהודי תטואן להתקרב אל אחיהם הספרדים ויבואו ביחס עם יהודי אמשטרדאם, וכאשר נתחדשה קהלת ישראל בלונדון לא פסק הקשר בינה ובין יהודי ערי החוף במרוקו. ויש ידים להשערה, כי עוד קודם לזה באו בדברי מסחר עם האנוסים אשר נשארו בספרד.

את ספרד ואת השפנים שנאו יהודי תטואן וישמרו להם עברתם לנצח. הם האמינו באמת ובתְמים בתוקף השבועה שהשביעום אבותיהם כי לא ישובו לספרד לעולמים. ובכל זאת דומה כאילו נהו בסתר לבבם אחרי ספרד ואחרי דרכי חייה עד שיכלו הספרדים המודרנים להחליט ולאמר, כי יהודי תטואן הם מעין „ספרדים בגולה".

ואולם מאת היהודים הספרדים אשר בחופי מרוקו היתה שומה כי תפתח אנגליה את נטיעת צמר־בד או הכתון במחוז הסוס אשר במרוקו הדרומית, אשר ירשה במשך המאה הי"ז וראשית הי"ח את מסחר הכתון המיוחד לספרד בדורות קדומים, ובזה התנקמו גולי ספרד בארץ אשר הקיאה אותם מתוכה. ויחד עם זה נתנו יד ותואנה לצירי בריטניה להתערב בעניני מרוקו וגם לפרוש את חסותם על היהודים אשר בערי החוף, עד אשר רבים מהם נהיו לבאי־כח עניני ממלכת האיים במלכות מרוקו.

אחרי אשר נצחה אנגליה את הארמדה (צי אדיר)

של פיליפ השני מלך ספרד, שפכה את ממשלתה על כל מבואות האוקינוס האטלנטי, ותרא ראשית לה לתפוס בסים של ממשלת ים על יד מצר גיברלטר, ובאמצע המאה הי"ז תפשה את עיר טנגיר. ויבואו מיהודי ספרד וגם מן האנוסים לשבת בה ולחסות תחת צל אנגליה. ולא ארכו ימי ממשלתה שם, כי מפני סבות שונות נאלצה לעזוב את טנגיר מחמת בני מרוקו וספרד גם יחד, וגם מפני שהעיר הזאת נמצאת בצד־הדרך של הים ולא בטבורו ואינה יכולה לשמור על מבואות האוקינוס. אז התחילו האנגלים ללטוש עיניהם על סלע גיברלטר המושל על כל מצר ים גיברלטר. וגם זאת לדעת, כי לא ידעה ממשלת ספרד להוקיר את ערך המקום הזה ולא בצרה אותו כראוי.

כבר אמרנו, כי כאשר לכד הדוכוס די מדינה סידוניא את גיברלטר מיד הערביים הסכים למכור אותה לאנוסים להיותה לעיר מקלט להם (בשנת 1474) ולא יצא הדבר לפעולות מפני התקוממות הכומרים וההמון. ואולם בשנת 1502 תפסה הממשלה את המקום ותבנה שם מצודה, אשר היתה לשלל בשנת 1540 על ידי ברברוסא, ראש שודדי הים הטורקים. אז יבנה הקיסר קרל החמישי מבצר להשגב בו בגיברלטר. פעמים רבות באה העיר במצור, אך לא נודע לה שום חשיבות היסטורית, מלבד מה שבשנת 1610 היתה למאסף לכל המורסקים או המחמדים שנגרשו אז מספרד כולה כיהודים לפנים עד תום כולם לעבור לאפריקה.

בשנת 1704 מצאה אנגליה תואנה לתפוש את העיר והמצודה ותבנה שמה חוף ים ומבצר מלחמה גדול. ויהי המקום מאז למרכז הספנות האנגלית בים התיכון

ובארץ הקדם כולה, עד אשר נקראה בשם „מפתח הים התיכון", וכן היא באמת.

כמחט בבשר החי כן היה כבוש העיר גיברלטר באבר המדיני של ספרד, אשר מהעת ההיא התחילה לרדת פלאים. ולא עוד אל שבשנת 1729 נאלצה להסכים ב„ברית אוטריכט" על הכבוש הזה. אבל היהודים הספרדים אשר נושבו בגיברלטר וכל יהודי חופי מרוקו שמחו כי חזו נקם בספרד וכי עוד הפעם נפתח לפניהם פתח לשבת על אדמתה. וכה היתה גיברלטר ליהודים הספרדים אשר במרוקו למרכז מסחרם ופעולתם, כמו שהיה אמשטרדם למרכז לגולים בצפון וסלוניקי — במזרח. וירבו להתישב בה ולמלאותה מסחר וכבוד. ממשלת אנגליה הכירתם לטובה ותתן להם לחיות על פי דרכם ורוחם והם גם הם שמרו אמונתם לממשלה. ככה נוצר המרכז העברי החדש, הראשון על אדמת ספרד, ויהי לנחמה ולהצלה פורתא ליהודי מרוקו אשר נמצאו בכל רע בארץ המערב הפראית...

מצוין הוא חוף גיברלטר הזה מכל החופים שבעולם. סלע גיברלטר אינו אלא „כף" המשתרע בתוך הים מצפון לדרום, הרחק כעשרים קילומטר מחוף אפריקה אשר מנגד בואך לתטואן.

אורך הכף הוא ארבעה 6|10 קילומטר ורחבו קילומטר אחד 2|10, והוא מתולל וממעל לו פסגות, הצופות פני הים בגובה איזה מאות מטר.

הסופר הצרפתי גוטיה השוה את גיברלטר ל„ספינכס של חלמיש עצום ורב", ובאמת הוא דומה בליל בהיר בשמים לאיזה חית ענק צופה פני אפריקה. לא לשוא

חזו בו בני צור חזות בן־אלהים או יציר ענק קדמון...

והנה על הסלע הצר הזה בנו האנגלים עיר יפה ונקיה. בתיה בנויים בטעם בתי ספרד עם מעקות וגגים ישרים. רוב תושביה הם ספרדים ויהודים (הם מונים כארבעת אלפים נפש), אבל נפגש בה מכל עמי הים התיכון וארץ הקדם עד בני הודו, עד שקשה למצא אפילו בין כרכי הים הגדולות עיר מאספת מעמים רבים כגיברלטר. האנגלים שמו את עיניהם לטובה בגיברלטר. הם נטעו בה גני צבור ובניני הממשלה יפים. הם הביאו אליה מים, וידאגו לנקיון השורר בה כמו בעיר אנגלית ולסדרים אשר לא הסכינו יהודי מרוקו לראות כמותם אפילו בשבתם בערי ספרד ארץ מכורתם. ואולם גם פה ישבו צפופים מחסרון מקום, כי מעבר לסלע הזה תשתרע רצועה קטנה של אדמת חול היא המבדלת בין גיברלטר וחוף ספרד. אוי לו לאיש יהודי אשר בדורות ראשונים נועז לעבור את הגבול הזה ולהתקרב לליניא, היא עיר התחתית הספרדית או גם אל אלגזיראס, כי אחת דתו היתה להשרף על פי משפט ה„אחוה הקדושה" אשר משלה בספרד עד קצה הרבע הראשון של המאה הי"ט...

ממשלת אנגליה בנתה במרומי ההר ובחוף מעין מצודות שונות פיתום ורעמסס, עד שלא יוכל אויב להתקרב למבצר. מחי־קבל גדולים מתנשאים מכל עברים וכלי־התותח פותחים את לוע הברזל על כל עברי המים השוטפים מתחת. מאז התחילה המלחמה האחרונה יאורו המגדלות והמצודות באור בהיר בשמים ובים. הם המה הפרוז'קטורים מעין כוכבי־שבט מלאכותיים אשר יאירו את חשכת הים מדי תעבור אחת האניות. מקלפי מזה יתפזר האור ויאיר את אפלת סלע אבילה

וכל חשכת הרי אנג'ירא אשר באפריקה. אין דבר נסתר באניה מעינם הארוכה והחודרת הזאת.

ככה הועידה ההשגחה את המקום המוכן לגדולות הזה למקום מקלט לצאצאי היהודים הספרדים. ופה הרגישו את עצמם שקטים ובטוחים מכל צרה כאילו נמצאו באי בודד בתוך ים זועף. הם היו המתוכים בין מסחר יהודי מרוקו ושאר ארצות. הם סחרו אל הספרדים אשר היו באים הנה לערוב מערבם, וכה התחדש היחס אשר בין הספרדים ובין היהודים... ואולם השפעת ממשלת אנגליה היתה לטובה עליהם. יהודי גיברלטר שרבים מהם הם מן המשפחות המיוחסות שבספרד הם שומרי דת ובעלי מוסר ותרבות מאין כמוהם בכל יהודי החופים אשר בים התיכון. אף על פי שרבים מהם מדברים אנגלית והתחנכו באנגליה, הנה נשארו נאמנים ליהדות. לא יחסרו בקהלה הזאת לומדים ואנשי מעשה, ורבם בן־נעים, איש בעל הדרת פנים וחכם בעוז, הוא חסיד וגדול בתורה כאחד הרבנים הספרדים בימי קדם.

בעיר הקוסמופוליטית הזאת (רק כשלשים אלף תושבים יש בה) מצטיין היהודי הספרדי והמרוקני במדותיו ובטהרת חיי משפחתו שכם אחד על כל התושבים. הם רואים מנוחה בצל אנגליה כי טובה והם יודעים להכיר טובה לה. על כן לא יזקקו יהודי גיברלטר לתעמולה שיעמלו הספרדים בזמננו בזכות שיבת היהודים לארצם. כי הנה רוח חדשה הקיפה את ספרד. רבים מטובי בניה ובתוכם גם המלך בכבודו ועצמו מאמינים באמת, כי סבת ירידת ספרד היא מה שגרשו את היהודים מן הארץ. על פי עצת הסנטור פולידו נוסדו אגודות לעורר את היהודים לשוב לספרד

או להתקרב לעם ספרד כאנשים אחים. ביחוד רבתה פעולת התעמולה הזאת בערי מרוקו הצפונית כטנגיר, לאראש, תטואן, מלילא, אחרי שרוב היהודים היושבים בהן הם מדברים ספרדית.

איזה ממשכילי ישראל ואיזה סוחרים העושים מסחר עם הספרדים מתקרבים לספרד החדשה. ידוע הדבר, כי מאת המצדדים בזכות שיבת היהודים היתה שומה כי יקרא הד"ר יהודה למדריד. הצעירים קוראים בספרות ספרד ומתקרבים אל הלך רוח סופריה בעלי לשון מדברת גדולות, וכבר היו מעשיות של נערות יהודיות שנתפתו על ידי צעירי הספרדים. אבל באמת נוכל לאמר, כי להיפך ממה שאָנו רואים אצל כמה יהודי בפנים מרוקו, הנה טהרת המדות היא גדולה בערי הספרדים במרוקו, ועל אחת כמה וכמה היא מצוינה בקהלת גיבּרלטר...

בדרך כלל משתמטים יהודי העיר מהתערב עם הספרדים, ורבים מזקני הדור זוכרים את השבועה אשר השביעום אבותיהם, כי לא ישובו לארץ ספרד עד עולם...

היחס השלילי הזה לא נעלם מעיני משכילי עם ספרד וישאלו את עצמם אם אפשר שהקרעים יתאחו, כי ישובו היהודים ויהיו לעם אחד עם הספרדים הנוצרים. על מרוכה זו ישב הסופר הלאומי שכבר הזכרתי שמו והוא בלסקו איבנים ויקדש לשאלת התקרבות היהודים והספרדים ספור יפה ונעים באמת. הספור הזה הנקרא בשם „לונה בן־אמור" הוא מגלה את הלוט הלוט על מחשבות הספרדים החדשים המתקרבים ליהודים, אבל הוא גם מחוה לנו את עמידת יהודי גיבּרלטר ביחס אל הקורבה הזאת שנודעה לספרדים בדורנו ליהודים. והנה אפס מתכנו:

מובן מאליו, שהסופר הספרדי, שהנהו לאומי נלהב, רואה את הכל בעינים ספרדיות. אף על פי שגיברלטר היא עיר מבצר אנגלית הוא רואה בעצם החיים הנאורים אשר בה כמעט אך ורק את הצבעים הספרדים. קודם כל הוא זוכר, כי חלק גדול מתושביה הם ספרדים, וכמובן הוא כולל במספר הספרדים גם את יהודי המקום, המדברים רובם ככולם ספרדית.

הוא מתאר את יהודי גיברלטר בלא משא פנים, כמו: סוחרים ושלחנים לבושים כהוגן כאנגלים. יהודיות צעירות גבוהות וחסונות, לבושות הדר בטעם אנגלי. ועל ידם הוא רואה גם את יהודי מרוקו באדרותיהם הארוכות שרווליהם הסרוחות, או יהודיות עניות עטופות של, מרושלות ושמנות. הוא מעביר לפני קוראיו את מחזה תפלת היהודים בבית הכנסת ומבליט מה שהם צועקים בקול כולם יחד ולא כנוצרים אשר להם צקון לחש. הוא מספר בסימפתיה את דבר הסוכה הבנויה על ראש הגג המזכירה את חג הקדומים לבני ישראל. ובאחת הסוכות האלה אנו פוגשים את משפחת אבוהב. יצחק אבוהב הזקן הוא שלחני, פקח ואדוק בדתו. עיניו עיני יהודי רחבות כעיני השור, רטובות, שחורות ובולטות מעט. העלמות לבושות כאנגליות ממרום העם, אבל שזופות פנים הן וכל תנועותיהן מעידות על נפש תאונית וקנאית, „נפש מכביית"...

בני משפחת אבוהב מסיחים בסוכה על דבר העצה היעוצה, כי ישובו היהודים לספרד.

על אותות הרצון שיראו כמעט בני הדור החדש עונה הזקן אבוהב בקול נמרץ:

— לא, לא נשוב לספרד. זאת הארץ שבה הדברים הקדמונים חוזרים תמים ונשנים... בה יהיה הישן לחדש והחדש לישן — לא, לספרד לא נשוב!

באמת אין הזקן נוטר שנאה לספרד. הוא מספר, כי הוא בקר בעצמו את ערי הארץ והרי הוא משבח את סבלנות ילידי ספרד ויחוסם המלא דרך ארץ לנכרי. הוא מתפעל מזכרונות גדולי ישראל אשר מצא את עקבותיהם בכל עיר ועיר אשר בה, אבל דעתו היא, כי אין היהודים נזקקים ל„שיבה לארץ נכריה“.

— וכי אין לנו די ארצות להתפזר שם? וכי אין עמנו עושה חיל כעת באמריקה? כמה עמים ספו תמו ואנו חיים וקיימים. אם נשוב, אז יהיה כזאת כאשר יבוא המשיח ויגאל את עמנו וישיבנו לארצנו אנו.

כה משיב בעל הבית חשוב ויחסן מיהודי ספרד. אף על פי שהוא מתגאה בסדר יחוסו, הוא קורא לפני האורח הספרדי את יחס ימי משפחת אבוהב עד הגאונים בני אבוהב אשר גלו מספרד, רק שיבה אחת בלבד היא מתקבלת על לבו, והיא שיבת ציון. בזה עשר ידות לנכדי יהודי הספרדים על השלחנים היהודים האשכנזים, אשר כרובם בגדו במסורה הלאומית הנצחית.

אבל לא כן יתשבו אחדים מצעירי המשפחה: הם קוראים את ספרות ספרד החדשה והם מתפעלים מן אותות הקורבה אשר יראו להם טובי הספרדים הלאומיים. הם מעלים על לשונם את הרומנסים אשר יזכרו בני ישראל בשירם את גדולתם בימי קדם בספרד. המחבר הספרדי הלאומי התפעל ביחוד בשמעו עלמה יהודית שרה רומנס קדמון אשר יוכיח כי בשכבר הימים היו הצעירים הנוצרים והיהודים מתאהבית זה בזו.

בקרית תולידו
בקרית גרנדה
יש שליש מחיל המלך
ושמו דיאגא ליאו
ויאהב את תמר
שהיתה עבריה מקסטיליה.

הרומנס הזה מזכיר את הרומנצירה של הינה „דונא קלרה", שגם הוא עוסק באהבת ספרדי ליהודית עבריה בת רב וגדול בקסטיליה. עבריה כזאת נמצאה גם כן במשפחת אבוהב, והיא העלמה היפה, האנגלית בהליכותיה וחנוכה ולה שם פיוטי, כולו אומר אהבה. לונה (לבנה) בן־אמור (בת האהבה) והיא בת בתו של הזקן אבוהב.

ויהי כראות אותה גבור הספור והוא קונסול ספרדי מודרני וספרדי לאומי ויתאהב בה...

פה מתחיל הרומאן עצמו.

הספרדי הצעיר מפנה דעתו לחזור אחרי היהודיה המשכלת, המגוהצה, היפה בנשים. לרגלי האהבה הזאת התחיל אף הוא להגות ברעיון שיבת היהודים לספרד.

ואולם כונתו היא רצויה מדעתו. כספרדי אמתי הוא לא נקה בסתר לבבו פנימה מהרהורים מלאים משפטים קדמונים ביחס ליהודים. הלא כה ידבר לעבריה בהתודעו לה:

— אני אוהבך יען כי הנך בת עמי ומולדתי ו א י נ ך בת־גזעי גם יחד.

— יען כי את מדברת בשפת עמי, בעוד דמך אינו דם בני עמי.

— יען יש לך כל היופי וההדר המיוחד לבת ספרד.

— ואולם יש בך עוד איזה דבר, איזה חן של בת־נכר ממרחקים (עקזוטיזם), דומה כאילו את מספרת לי ספורי ארצות מרחקים וחוזה לי חזיונות פיוטיים מעבר לימים ומביאה בכנפיך מבשמי שלל ריחות קסמים מקצות הארץ...

כה ידובב הספרדי האוהב לעלמה היהודיה בשעה שהם מטיילים ברחוב הנוצרים סמוך לקתדרל. והיא שומעת את דבריו, מתאדמת — מביעה מעין עדנה ופלא גם יחד, — אבל הרי היא מתחמקת מידו ובורחת. ראו זאת ספרדים קתולים מרחוק, וכה הם מדברים על זה בינם לבין עצמם:

— הלה נאחז בידם כמו במצודה... אבל היהודית פרחה לה, ואחרת לא יוכל להיות. הן היהודים האלה אינם מתחתנים אלא בינם לבין עצמם בלבד, וזאת הלא היא עשירה גדולה!...

האוהב הספרדי שב לראותה. היא היתה נבוכה. היא ספרה לו, כי בא יהודי סוחר, מן הטפוס היותר פרוזאי, היותר מצוי, והוא רוצה לשאת אותה לאשה. הספרדי מתגעש ומוחה בזעם ותלונה. אף היא תשיב אמריה:

— לא, אי אפשר, אלהיך לא אלהי, גזעך לא גזעי.

והוא עונה לה:

— מה זה גזע? אין גזעים במציאות כלל, כולנו שוים לפני החיים. האמת היא באהבה לבדה.

והיא עונה לו כבת ישראל נאמנה למסורת עמה:

— אינו דומה שלי לשלך: אתה יש לך ארץ מולדת, אתה רשאי לצחוק לגזע ולאמונה, להתמכר לאהבה בלבד. ואָנו באשר נולד, אפילו בארצות שאָנו שוים לילידי

הארץ בחוקים ובזכות אזרח לא נחדל משמוע אותם קוראים לנו בכל עת: יהודים! יהודים! עלינו איפוא להשאר יהודים למרות הכל! ארצנו, מולדתנו, דגלנו האחד הוא — אמונת אבותינו. ואתה הלא דורש ממני לעזוב את אמונתי ולהפרד מבני עמי ומולדתי. שגעון וחרפה!...

לשוא הוא מנסה לפתותה בדברים. היא מבארת לו, כי היא יודעת את הגורל הצפוי לה. היא תחיה חיים שאין בהם שירה וחזון, היא תראה חיים בחברת בעל אשר כל מעיניו הוא בכסף וברוחים בלבד, כדרך רוב הסוחרים מיהודי ספרד, היא יודעת כי הנוצרי הזה הוא כולו חזון והלך־נפש, אבל אחרת אי אפשר. לא תקום ולא תהיה!

ואולם מודה היא, כי היא אוהבת אותו. וכאן שם הסופר דברים בפי העלמה שבהם הוא מגלה טפח מן המדה האמתית של רגשות הספרדים שלבם טוב לישראל:

ה י א: — אני אוהבת אותך, יען כי יש בך מן המזג של בני גזעי. ואף על פי כן אתה שונה מהם, כ ה ש ת נ ו ת ה א ד ו ן מ ן ה ע ב ד. אהבך ולא אדע למה. יען כי שבה לחיות בי נשמת היהודיות הקדמוניות אשר גרו במדבריות ותלכנה לשאוב מים מן הבאר, הדלי על ראשם והשירה בפיהם. ויהי היום ויבוא איש נכרי לשאוב מים, ותתבונן בו עלמה עבריה בעיניה הרציניות והעמוקות. ויהי כאשר הושיטה לו מים בידיה הלבנות נתנה לו גם את לבה, גם את כל נפשה ותלך אחריו...

הספור הזה אינו ראוי ליהודית משכלת. אין עלמה יהודית כזו מכרת ומודה ביתרון הנוצרי על היהודי. חלום

של דמיון מלבו הקתולי חזה הסופר הספרדי אשר נועז לשים דברים כאלה בפי עלמה עבריה משכלת ובת היחש. וגם המשל הביבלי אשר יזכיר, הוא מעשה אליעזר ורבקה, מוכיח את ההיפך מן המעשה. אליעזר הלך לפדן ארם אך ורק בשביל שלא רצה אברהם להשיא אשה ליצחק בנו מבנות הנכר...

אבל אם הספרדי אינו יודע היטב את ספורי כתבי הקודש, אחרי שאין הקתולים נזקקים להם, הנה ידע מה ששח בשימו בפי לונה דברים נמרצים יוצאים מלב יהודית נאמנה:

— אבותיך שללו את כל אשר היה לאבותי ואחר רצחום נפש. במשך שנות מאות בכו אבותי בארץ נכר על אבדן ספרד הברוכה, שהיתה להם כציון חרשה. על כן הייתי צריכה לשנוא אותך, אבל אני אוהבת אותך, אוי אתה, הגוי שלי!

כה דברה לונה בן־אמור נכדת השלחני רב היחס והעושר אבוהב. אפס כי את כבודה היהודי לספרדי לא נתנה. היא הרחיקה ממנו, הבליגה על רגשותיה ותנשא דוקא לסוחר היהודי המגושם, הפשוט, הפרוזאי, האוהב כסף לשם הכסף...

הרומאן הזה ופתרונו מראה לנו, כי טובי עם ספרד הם מבינים את המצב הפסיכולוגי המיוחד לצאצאי היהודים שגלו מארצם. אבל הוא גם מוכיח לנו, כי עדיין לא הגיעו עד כדי להבין כי לא עבד ישראל וכי כבודו חדש עמו, כי טרם לא יבינו כי אם לספרדי יש „גרנדצא" (גדלות), יש גם ליהודי יחס אבות וכבוד לאומי שאיננו נופל מגאון הספרדים...

יפה העיר הסוחר הזקן, בעל הבית מן הטפוס המובחר של היהודים הספרדים והוא אבוהב, באָמרו:

— ספרד היא יותר מדי ארץ העבר, ובה העבר שב להיות לעתיד והעתיד אחוז בעבר. אלה מן היהודים המבקשים מנוחה וחיי־רוחה טוב יעשו אם ילכו לאמריקה החפשית והעשירה. ואלה המבקשים לשוב יקוו, כי תבוא הגאולה וישובו לציון...

מפי סופר נוצרי שמענו בזה אמת גדולה לאמתה. והוא עמד על מדוכת השאלה, והשכיל בכשרונו לפתור אותה באופן שהיא קרובה לאמת, אף על פי שיהודים רבים אינם עומדים עליה...

* * *

תפוש ברעיונותי עזבתי את חופי ים גיברלטר. הר המצודה התנשא בשמי התכלת הבהירים כגוש ירקרק שחור דומה לענק, מושל על מעבר מפרץ ים אלגזירס, דומה ברוב כלי התותח הפתוחים כלהט החרב המתהפכת שומר מבואות הימים. ומעבר מזה הנגבה, נראתה תשחורת סלע אבילה, הר השוטר שהעמידו הטבע לחסום את הדרך בפני בני אפריקה, אלה פראי האדם הנצחיים. אין דרך לנטות בלתי מערבה או מזרחה. כאשר עברה האניה את מפרץ אלגזירים התרחב גרון הים ויראו המים הרבים של ים האוקינוס. מנגד לנו — כף טריפה, משחיר לצללי „הררי הירח" הנופלים עליו. פה קצה העולם הישן. זהו שריד כמעט לאיש יהודי אשר פעל ועשה גבורות בגולה ובשביל שפעולתו היתה בגולה ובשביל האחרים, — בחושך בא ובחושך נעלם שמו, וגם זכר לא היה לו בקרב בני עמו... ושם מעבר להרים,

למרחבים הנראים מצפון, בארץ ה„ערב", יהודים לאלפים, יהודים למאות אלפים לוחמים, מראים גבורות ונצורות על שדה־קטל של העמים הגדול והנורא... כמה מהם יזכו להכתב לחיים בירושלים, כמה מהם יעלו לזכרון בכתב ישראל?...

האניה מפלסת דרכה. נעלם הים התיכון, אפסו תמו החופים. הים האוקינוס הוא מושל לבדו במרחביה העצום הזה. ואָנו יודעים, מרגישים, כי כיונה בשעתו אָנו נמלטים אל איזו ארץ תרשיש רחוקה מחמת ה' אשר היה בעולם הישן ומחמת האָדם אשר נהפך לחיה טורפת רבת־הראשים. ואולם לשוא נסיתי להשכיח את ההוה ולהמית את העבר. נעורים, נעדרי חזון וחסרי תוכן היו לי מי האוקינוס האדירים... מחשבתי, לבי, חושי, כולם היו שקועים באותו העולם היפה, באותו העולם ההולך וחרב, באותו העבר אשר עשני למה שהנני, לבן־אָדם ים־תיכוני... זה הים שהוא מים שלנו לעולם. בכל הדרך נסרו במוחי דברי הלוי:

לבי במזרח ואָנכי בקצה מערב...

LOS ANGELES JEWISH COMMUNITY LIBRARY